

ATSPĒRIENS LATVIJA 2030

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas 1. redakcija

Kopsavilkums

REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS UN
PAŠVALDĪBU LIETU MINISTRIJA

 Hipotēku banka
AR DOMU PAR RITDIENU

Pēc Reģionālās un pašvaldību lietu ministrijas pasūtījuma,
ar Finanšu ministrijas un Hipotēku bankas atbalstu

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas 1. redakcija

Kopsavilkums

Redakcijas grupa: Roberts Ķīlis, Viesturs Celmiņš, Sandris Mūriņš, Maija Andersone,
Anna Selecka, Jānis Ošlejs, Rita Kaša, Jānis Brizga, Edvards Kušners, Ojārs Balcers,
Reinis Āboltiņš, Marija Golubeva, Daniels Pavļuts, Una Klapkalne
Redakcijas grupas vadītājs: Roberts Ķīlis
Līdzautori: Ivars Austers, Edgars Kalniņš, Mārtiņš Kazāks, Uldis Spuriņš,
Pēteris Strautiņš, Karīna Vasiļevska-Dāsa

laboratory of analytical and strategic studies

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija ir nepieciešama, lai mērķtiecīgi plānotu Latvijas virzību uz labklājības un augstas dzīves kvalitātes nodrošinājumu ikvienam iedzīvotājam. Atšķirībā no citiem plānošanas dokumentiem mēs esam izvēlējušies jau pašā sākuma posmā aktīvi iesaistīt sabiedrību – ikvienu iedzīvotāju, uzņēmēju, nevalstiskās organizācijas, valsts pārvaldes iestādes – Latvijas ilgtermiņa izaugsmes mērķu noteikšanā.

Balstoties uz diskusiju rezultātiem un izvērtējot Latvijas resursus un iespējas tos prasmīgi izmantot tālākās valsts izaugsmes veicināšanā, ekspertu darba grupa ir sagatavojusi pirmo Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas redakciju. Nododot to jūsu izvērtējumam, aicinu aktīvi piedalīties arī turpmākajās diskusijās un sniegt savu ieguldījumu Latvijas nākotnes veidošanā.

Edgars Zalāns, reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrs

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija tika veidota, apzinoties, ka laikā līdz 2030. gadam Latvija neizbēgami piedzīvos lielas, ar globālajiem procesiem saistītas pārmaiņas. Tā nav domāta tiem, kuri paļaujas, ka “gan jau kaut kā” vai “tad jau redzēs”. Stratēģija uzrunā tos, kuri vēlas saprast un atrast veidus un risinājumus, kā mums pārdomāti izmantot un lietot savu nebūt ne mazo nacionālo bagātību – cilvēka, sociālo, ekonomikas un dabas kapitālus, kurus mēs gribam vairot un nenoplicinātus nodot nākamajām paaudzēm. Ilgākam laikam plānojot, mēs varam pieņemt prātīgākus lēmumus.

Roberts Ķīlis, Rīgas Ekonomikas augstskolas asociētais profesors

IEVADS

2030. gada Latvijā būs sabiedrība, kas patērē atbildīgi, ir radoša, atvērta, gatava sadarboties, draudzīga un iecietīga pret ikvienu. Mēs daudz ieguldīsim bērnos un vienlaikus rūpēsimies, lai vecāka gadagājuma cilvēki pēc iespējas ilgāk paliktu sociāli un ekonomiski aktīvi. Latvijā būs izteikti zaļa, inovatīva, uz radošiem mazajiem un vidējiem uzņēmumiem balstīta ekonomika, enerģētika, kas galvenokārt izmantos atjaunojamos resursus, un pārvaldība, kura spēs ātri reaģēt uz pārmaiņām un kuru uztvers kā savējo gan nelielu pilsētiņu iedzīvotāji, gan tie, kas konkurē globālā mērogā.

Šādu vīziju iezīmē *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam* 1. redakcija jeb *Latvija 2030* – ekspertu darba grupas veidots dokuments par Latvijas ilgtspējīgas attīstības virzieniem.

Kāds var jautāt, kāpēc valstīm un nācijām ir vajadzīga stratēģija? Atbilde ir vienkārša – pasaule kļūst arvien sarežģītāka. Globālo pārmaiņu ātrums nemitīgi pieaug, un daudzas no šīm pārmaiņām būtiski ietekmēs mūsu dzīvi. Jau šobrīd ir skaidrs, ka Latvijas sabiedrību gaida novecošanās, ka fosilās enerģijas resursu daudzums pasaulē arvien saruks un tie kļūs dārgāki un dārgāki, ka globālajā ekonomikā arvien būtiskāku lomu spēlēs Āzijas valstis, jo īpaši, Ķīna un Indija. Vai mēs būsīm gatavi šīm nenovēršamajām pārmaiņām pēc desmit, divdesmit un piecdesmit gadiem, ja šobrīd Latvijas valsts pārvaldes stratēģisko dokumentu laika horizonts vairākumā gadījumu nepārsniedz piecu gadu robežu? Bez vienota ilgtermiņa redzējuma, visticamāk, nebūsīm. Tāpēc mums visiem ir nepieciešams mērķtiecīgs, skaidri definētos principos balstīts rīcības plāns, kas ļautu pēc iespējas pilnīgāk izmantot Latvijas rīcībā esošos nebūt ne niecīgos, tomēr trauslos resursus tā, lai 2030. gadā mēs, mūsu bērni un mazbērni vēlētos dzīvot savā valstī un lepotos ar to.

Šī stratēģija pati par sevi vēl nav brīnumlīdzeklis, kas atrisinās visas esošās un novērsīs visas problēmas nākotnē, tomēr, sabiedrībai vienojoties, tā var kļūt par atspērienu mūsu kopīgajam ceļam uz labāku Latviju. Šī stratēģija vērsas pie ikviena no mums un pirmām kārtām ir domāta Latvijas mājsaimniecībām, jo tieši tās būs galvenās ieguvējas vai zaudētājas, ja mēs turpināsim domāt un darboties īstermiņā.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam parāda valsts un sabiedrības ilgtermiņa uzdevumus ceļā uz vienotu mērķi – līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, norāda veidus, kā veiksmīgi reaģēt uz globālajām pārmaiņām, to radītos izaicinājumus pārvēršot par arvien jaunām iespējām.

ILGTSPĒJAS MODELIS KĀ ATBILDE UZ GLOBĀLIEM IZAICINĀJUMIEM

Ilgtspējīga attīstība ir sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības un nodrošina vides prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas un nodrošinot bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija (LIAS) tika veidota, apzinoties, ka laikā līdz 2030. gadam Latvija neizbēgami pārdzīvos lielas, ar globāliem procesiem saistītas pārmaiņas. Tieši šie globālie procesi un ar tiem saistītie izaicinājumi kalpoja par izejas punktu stratēģijas izstrādē:

- demogrāfiskās izmaiņas – iedzīvotāju skaita samazināšanās un sabiedrības novecošanās;
- globalizācija ekonomikā un inovatīvās/radošās ekonomikas attīstība;
- darba tirgus dinamika un prasība pēc jaunām kompetencēm un iemaņām;
- klimata pārmaiņas;
- augošs pieprasījums enerģētikā un enerģētiskā drošība;
- bioloģiskās daudzveidības samazināšanās un dabas kā dzīvesvides apdraudētība;
- demokrātiskās pārstāvniecības institūciju krīze un jaunu publiskās līdzdalības formu attīstība;
- globālās vidusšķiras attīstība un relatīvo nabadzības risku pieaugums;
- urbanizācija, aglomerācija un reģionālā pozicionēšanās.

ANO un Eiropas Savienības dalībvalstis ir vienojušās par ilgtspējas modeli kā atbildi uz šīm globālajām pārmaiņām.¹ Arī LIAS piedāvātie principi, mērķi un risinājumi izriet no šā ilgtspējas modeļa.

Plašākā izpratnē, kas tika starptautiskā līmenī formulēta 1992. gada ANO samītā Riodežaneiro, ilgtspējas modelis pieprasa līdzsvarot sociālos, ekonomiskos un vides apsvērumus.

Ilgtspējas modeļa ietvaros vienīgā iespēja veiksmīgi atbildēt uz globālajiem izaicinājumiem ir tādas attīstības politikas veidošana, kas sabalansētu nepieciešamību veicināt ekonomisko izaugsmi un uzlabot ikviena sabiedrības locekļa dzīves kvalitāti, nepieciešamību nodrošināt sociālo saliedētību un drošību un nepieciešamību nosargāt ekoloģisko vidi mūsu nākamajām paaudzēm.

KAPITĀLU PIEEJA

LIAS izstrādē tika izmantota kapitālu pieeja ilgtspējai. Stratēģijas uzdevums ir atrast veidu, kā mums pārdomāti lietot savus kapitālus jeb nacionālo bagātību, lai nākamajām paaudzēm to nodotu nenoplicinātu un pavairotu.

Kapitāla jēdziens šeit tiek lietots plašā izpratnē un ietver elementus, ko tiešā veidā ir grūti izteikt naudā. Mūsu galvenais kapitāls ir cilvēki, viņu spējas, zināšanas un talanti. Mūsu kapitāls ir arī Latvijas daba un vieta. Mūsu kapitāls ir arī spēja sadarboties un kopā izdarīt to, ko nav iespējams paveikt katram atsevišķi. Kopumā mūsu rīcībā šobrīd esošie kapitāli ir daudzveidīgi un labā stāvoklī, tikai mums nav veicies ar šo daudzveidīgo kapitālu maksimāli efektīvu izmantošanu. Ja mēs izglītojam savus bērnus, bet viņiem ir jādodas prom, lai savu spēju un talantu pielietojumu meklētu citās zemēs, tā ir resursu izšķērdēšana. Mēs izšķiežam talantu. Mūsu daba ir bagāta un tīra, taču joprojām neproduktīvi izmantota. Arī Latvijas vieta pasaules kartē ir veiksmīga, tomēr šis vietas kapitāls tiek vāji izmantots. Kapitālus nedarbinot, tie noplicinās. Ja nesāksim rūpēties par savu kapitālu labu izmantošanu, globalizācijas spiedienā tie nenovēršami samazināsies – spējīgie un talantīgie cilvēki dosies projām, tīro dabu un bioloģisko daudzveidību noplicinās īstermiņa peļņas pasākumi, Rīgas kā potenciālas metropoles lomu pārņems tuvāko kaimiņvalstu lielpilsētas, bet ekonomiskās aktivitātes aizvirzīsies uz citiem reģioniem. Latvijas pilsētas konkurences cīņā par vietējā līdera statusu izšķērdēs tos nelielos resursus, kas mums ir. Savu atjaunojamo energoresursu kapitālu kā izejmateriālu turpināsim pārdot citiem, bet iedzīvotāju radošums kalpos citu valstu vai starptautisku kompāniju turības vairošanai.

¹ Būtiskākie starptautiskie dokumenti, kuros formulētas ilgtspējas modeļa pamatnostādnes, ir 1987. gadā publicētais Pasaules vides un attīstības komisijas (sauktas arī par Bruntlandes komisiju) ziņojums *Mūsu kopējā nākotne (Our Common Future)*, 1992. gadā Riodežaneiro pieņemtais ANO ilgtspējīgas attīstības Rīcības plāns divdesmit pirmajam gadsimtam (*Agenda 21*) un 2001. gadā Gēteborgā formulētā un vēlāk 2006. gadā precizētā ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģija. LIAS izstrāde notika, ņemot vērā šos starptautiskos dokumentus, kā arī citu Eiropas valstu formulētās ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un to principus.

Latvijas ilgtermiņa stratēģija sniedz vērtējumu par mūsu kapitālu pašreizējo stāvokli un redzējumu, kā to likt lietā, atbildot uz globalizācijas izaicinājumiem. Stratēģija sastāv no vairākiem vienkāršiem soļiem. Pirmkārt, mums jāapzinās nenovēršamas globālās tendences – mūsu sabiedrība noveco, globālā ekonomika mainās un kļūst viscaur inovatīva; sabiedrības pārvaldības ierastās formas pārdzīvo dziļas izmaiņas, bet enerģijas cenas un pieejamība lielā mērā sāk noteikt sabiedrības dzīvi mājsaimniecību līmenī. Otrkārt, jāsaprot, kā šīs tendences ietekmē Latviju – kas ir tie izaicinājumi, draudi un iespējas, kuras mums paveras. Treškārt, balstoties uz mūsu kapitālu bāzes vērtību, jāmeklē risinājumi, kas samazina draudus, maksimāli izmanto iespējas un nereti to, ko esam uzskatījuši par draudiem, padara par jaunu iespēju.

Tādējādi Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas kodols ir cilvēka, ekonomiskā, sociālā un dabas kapitālu, tai skaitā vietas un telpas, produktivitātes kāpināšana, atbildot uz globālo tendenču izaicinājumiem.

STRATĒĢISKIE PRINCIPI

Ņemot vērā globālās tendences un rūpīgi izvērtējot Latvijas kapitālus un to izmantojumu, ilgtspējas modeļa ietvaros ir iespējams noteikt šādus stratēģiskos principus, kurus ievērojot, tiek stiprinātas Latvijas ilgtspējīgas attīstības iespējas:

- **jaunrade.** Ņemot vērā, ka cilvēkkapitāls ir Latvijas svarīgākais resurss, jaunrade ir viens no būtiskākajiem attīstības dzinējiem. Jaunrade, kurai pateicoties, radīts jauns komerciāls produkts, ir nākotnes globālās ekonomikas būtiskākais avots. Sekojot citu Eiropas valstu paraugam, jāpaplašina jaunrades jēdziens, to attiecinot ne tikai uz kultūru un zinātņi, bet jebkuru sabiedriskās un saimnieciskās dzīves jomu. Jaunrade ir spēja radīt jaunas idejas, jēdzienus, metodes, rīcības formas vai arī sasaitīt esošās idejas, konceptus, metodes un rīcības jaunā veidā. Tā nav tikai un vienīgi tā saucamo radošo profesiju – dzejnieku, rakstnieku, amatnieku u. c. – specifika. Jaunrade ir vienlīdz būtiska jebkurā profesijā un dzīves jomā, vai tā būtu dārzkopība, automehānika, tirdzniecība, izglītība vai sports;
- **tolerance.** Globalizācijas ietekmē arvien palielinās cilvēku, ideju un resursu kustība pāri valstu robežām. Latvija ir maza valsts, tādēļ īpaši nozīmīga kļūst spēja būt pozitīvi atvērtai pret ārējām ietekmēm un prasme izmantot tās savā labā. Tolerance princips ietver atvērtību un cieņu pret dažādām kultūrām un dzīvesveidiem. Tolerance paredz visu veidu sociālās izstumtības un diskriminācijas mazināšanu, ieskaitot ienākumu nevienlīdzību, vecuma un dzimuma diskrimināciju darba tirgū, etniskos aizspriedumus un lingvistiskās institucionālās barjeras;
- **sadarbība.** Ilgtspējas modelis pieprasa integrēti risināt ekonomikas, vides un sociālos jautājumus, tāpēc īpaši svarīgi kļūst gan vertikāli, gan horizontāli sadarbības mehānismi. Horizontāla sadarbība, piemēram, starp pilsētām, dažādu nozaru institūcijām vai dažādu jomu sabiedriskām organizācijām, ļauj jaunajos veidos kombinēt katram pieejamos resursus un atrisināt problēmas, kas sniedzas pāri katra atsevišķa sociālā spēlētāja ietekmes robežām. Vertikāla sadarbība starp valsts līmeņa institūcijām, pašvaldībām un iedzīvotāju kopienām dod iespēju pieņemt efektīvākus lēmumus un atrast optimālus risinājumus. Globalizācijas apstākļos valstij jāspēj elastīgi un ātri reaģēt uz jaunām situācijām. Tāpēc nepieciešama institucionālā vide, kurā atsevišķas institūcijas spēj šādi reaģēt un apvienoties atkarībā no situācijas;
- **līdzdalība.** Lai efektīvi sabalansētu ekonomiskos, sociālos un vides apsvērumus, nepieciešama visas sabiedrības aktīva līdzdalība politikas veidošanas procesā. Tikai lielākai sabiedrības daļai aktīvi līdzdarbojoties, iespējams atrast optimālus risinājumus un efektīvi reaģēt uz globālajiem izaicinājumiem.

STRATĒGIJAS IZSTRĀDES PROCESS

Šādā redakcijā LIAS ir gadu ilga ekspertu darba un sabiedriskās līdzdalības procesa rezultāts. Stratēģijas izstrādes process aizsākās ar Pamatziņojuma izstrādi, kura mērķis bija veicināt debates un uzsākt konsultācijas. Pamatziņojumā identificētā problemātika tika paplašināta un padziļināta četros analītiskajos ziņojumos. Tajos aktualizētās tēmas tika apspriestas prāta vētrās, kurās formulējās virkne stratēģisko dilemmu. Savukārt dilemmas tika apspriestas jau plašākā lokā reģionālajos forumos. Šajās foruma diskusijās tapa Latvijas attīstības scenāriji, kuru apspriešanai tika organizēta reģionālo forumu otrā kārtā un papildus rīkoti tematiskie semināri. Paralēli sabiedriskajām diskusijām notika iedzīvotāju aptaujas, kas sniedza priekšstatu par Latvijas iedzīvotāju ilgtspējīga dzīvesveida paradumiem (gatavību šķirot atkritumus, lietot veselīgu uzturu u. c.), kā arī iezīmēja sabiedrībā valdošos uzskatus par nākotni un attieksmi pret līdzdarbošanos stratēģijas īstenošanā.

Jauninājums bija aktīva un ilgstoša ārzemju ekspertu iesaiste stratēģijas ziņojumu un izstrādes procesa izvērtēšanā. Pieci dažādu jomu eksperti no Šveices, ASV, Beļģijas, Lielbritānijas un Jaunzēlandes komentēja Pamatziņojumu un atsevišķus analītiskos ziņojumus, apmeklēja Latviju, tikās ar dažādiem attīstību ietekmējošiem spēlētājiem, sniedza konsultatīvu atbalstu redkolēģijai un visbeidzot pauda savu vērtējumu par procesu gan Latvijas medijos, gan izsmeltošās recenzijās par LIAS 1. redakcijas saturu.

Kas notiks tālāk?

Šajā LIAS redakcijā ietverti ne tikai vispārēji mērķi un principi, bet jau ieskicēti konkrēti politikas virzieni, ar kuru palīdzību tos sasniegt un ieviest dzīvē. Šajā stadijā panākta vienošanās par stratēģiskajiem principiem, nākotnes izaicinājumiem, draudiem un iespējām. Nākamais solis ir diskusija par konkrētiem risinājumiem un veidiem, kā pēc iespējas efektīvāk šīs iespējas izmantot. Pēc tam šis dokuments tiks papildināts ar konkrētiem „ko darīt, kas darīs un kā to mērīt” (darbības, atbildīgie un indikatori), nonākot pie LIAS galversijas. Pašreizējā redakcijā LIAS vēl nav formulēta saskaņā ar visām Nacionālās plānošanas vadlīniju prasībām. Tam ir savi iemesli – gan tas, ka dokumenta tapšanā bija un ir nepieciešams iesaistīt plašāku sabiedrību, gan arī tas, ka, plānojot nākotni tik tālu uz priekšu, nav iespējama vadlīnijās noteiktā detalizācijas pakāpe.

Pēc pieņemšanas Saeimā *Latvija 2030* kļūs par hierarhiski augstāko attīstības plānošanas dokumentu valstī. Visi citi plāni un stratēģijas, vidējā termiņa budžeti un rīcībpolitika būs pakārtoti LIAS un kalpos tās īstenošanai. Tas nozīmē, ka Latvijai būs iespēja daudz konsekvētāk izteikt savu pozīciju ES un globālā mērogā, piemēram, formulējot savu nostāju par kādu Eiropas Komisijas iniciatīvu. Citiem vārdiem – tas nozīmē jaunu veidu, kā mēs piedalāmies politikā, kādas iemaņas apgūstam darbavietā, kur un ko mācāmies skolā, augstskolā u. tml. Protams, globalizācijas ietekmē pārmaiņas notiktu arī bez stratēģijas, taču, ja ir valstisks redzējums, uz jaunajām iespējām mēs varam reaģēt ātrāk un mērķtiecīgāk. Iedzīvotājiem un māsaimniecībām LIAS kā nākotnes redzējums ļaus skaidrāk pieņemt lēmumus par savu dzīvi, bet stratēģijas īstenošana sniegs jaunas iespējas.

STRATĒGISKIE MĒRĶI UN DARBĪBAS VIRZIENI

Stratēģijas bieži vien sākas ar vīziju – redzējumu par vēlamo stāvokli, kura sasniegšanai nepieciešams secīgs soļu plāns. LIAS tika izstrādāta no otras puses – identificējot nākotnes izaicinājumus, analizējot Latvijas rīcībā esošos kapitālus un meklējot ilgtspējīgas attīstības iespējas. Tādējādi tika noformulēti mērķi un darbības virzieni, kas izklāstīti astoņās nodaļās. Katrā no tām tiek skatīts kāds no Latvijas kapitāliem globālo attīstības tendenču un nākotnes iespēju kontekstā. Pirmās trīs nodaļas aplūko cilvēkkapitālu no demogrāfijas un darbaspēka, izglītības un iespēju vienlīdzības viedokļa. Tās ir tieši saistītas ar ceturto nodaļu par Latvijas ekonomikas attīstības iespējām un virzieniem. Piektajā nodaļā analizētas Latvijas energokapitāla iespējas, sestajā – dabas kapitāls, bet septītajā – telpiskā attīstība. Visbeidzot astotajā analizēta pārvaldība un līdzdalība no sociālā kapitāla viedokļa. Visās nodaļās ievērota vienota loģika:

- 1) identificēta globālās attīstības tendence;
- 2) skatīts, kādus izaicinājumus vai draudus tā rada;
- 3) noteikta Latvijas attīstības iespēja, atbildot uz šo izaicinājumu, un formulēts stratēģiskais mērķis;
- 4) noteikti rīcības virzieni un pēc iespējas ieteikti konkrēti risinājumi.

Ilgtermiņa ieguldījumi Latvijas cilvēkkapitālā:
atbilde demogrāfiskajiem izaicinājumiem

1. ILGTERMIŅA IEGULDĪJUMI LATVIJAS CILVĒKKAPITĀLĀ: ATBILDE DEMOGRĀFISKAJIEM IZAICINĀJUMIEM

Dažām kaimiņvalstīm, piemēram, Somijai, novecošanās būtiska ietekme uz darba tirgu un produktivitātes tendencēm sagaidāma, jau sākot no 2010. gada. Tas nozīmē, ka šīs valstis, visticamāk, centīsies pārvilnāt jaunos cilvēkus arī no Latvijas, tāpēc jau vidējā termiņā Latvijai ir jāgatavojas konkurencei par savu darbaspēku un talantiem, nemaz nerunājot par cita piesaisti.

Valsts cilvēkkapitāls ir vidējais iedzīvotāju talantu un spēju apjoms, pareizināts ar ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu. Nosakot cilvēkkapitāla vērtību, parasti izvērtē tā spēju un talantu bāzi, izmantošanu un produktivitāti. Investīcijas cilvēkkapitālā ir veselības aprūpe, izglītība, profesionālā sagatavotība un citas aktivitātes, kas padara cilvēkus ekonomiski ražīgākus.

Tendence – depopulācija un novecošanās. Tiek prognozēts, ka nevienā no ES valstīm dzimstība paaudžu atražošanas līmenī (vidēji 2,1 bērns uz vienu sievieti reprodūktīvajā vecumā) netiks sasniegta pat 2050. gadā. Arī Latvijas iedzīvotāju skaits turpina samazināties, un sabiedrība arvien straujāk noveco. Šobrīd mēs katru mēnesi zaudējam 700–1000 cilvēku, un vairāku autoritatīvu organizāciju prognozes liecina, ka Latvija 2030. gadā radikāli atšķirsies no sabiedrības, kura šeit dzīvo patlaban. Latvijā 2030. gadā dzīvos mazāk nekā 2 miljoni iedzīvotāju; vairākums būs vecāki par 45 gadiem, bet pensijas vecuma cilvēku jau 2020. gadā būs vairāk nekā bērnu un jauniešu vecumā līdz 18 gadiem.

Izaicinājums – cilvēkkapitāla vērtība un izmantošana. Demogrāfiskā situācija Latvijā šobrīd un nākotnē ir tieši saistīta ar Latvijas galvenā resursa – cilvēkkapitāla – ietekmi uz ekonomisko attīstību. Cilvēkkapitāla izmantošanas ziņā Latvija ir viena no vadošajām (5. vietā) Centrālās un Austrumeiropas valstīm. Tomēr augsta nodarbinātība nenozīmē augstāku cilvēkkapitāla produktivitāti². Latvijai ne tikai jāpalielina ieguldījumi cilvēkkapitāla spēju un talantu bāzē (ilgtermiņa investīcija), bet arī jāinvestē tā izmantošanas sistēmā.

MĒRĶIS: saglabāt pašreizējā cilvēkkapitāla bāzes vērtību un kāpināt tā produktivitāti līdz ES vidējam līmenim.

Iespēja – darbaspēka līdzdalības kāpināšana, ieguldot sākumskolas, pamatskolas un vidējā izglītībā un cilvēkkapitāla produktivitātē. Tā kā investīcijas cilvēkkapitāla talantu un spēju bāzē atdevi parasti dod 20–30 gadu laikā, pašreizējie ieguldījumi sākuma, pamata un vidējā izglītībā ir klasiska ilgtermiņa darbība. Līdztekus ir būtiski kāpināt cilvēkkapitāla produktivitāti, ar mūžizglītības palīdzību uzlabojot tautsaimniecībā tieši izmantojamu spēju un iemaņu apgūšanu cilvēkiem, kuri vecāki par 35 gadiem, kā arī palielinot zināšanu un izpētes intensitāti ekonomikā. No darba tirgus ilgtspējas viedokļa, darbaspēka līdzdalības palielināšana, ieguldot cilvēkkapitāla bāzē un produktivitātē, ir optimāls risinājums novecošanās negatīvā iespaida uz pensiju sistēmu mazināšanā. Abi pārējie risinājuma veidi – sociālo maksājumu apjoma palielināšana (*contribution rate*) vai pensiju-darba algu attiecības samazināšana (*substitution rate*) – nes līdzīgi negatīvas sekas; pirmais no tiem sadārdzina darbaspēku, veicina bezdarbu un samazina uzņēmumu konkurētspēju, otrs – pazemina dzīves līmeni māsaimniecībās un veicina nabadzību.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **nodarbinātības un sociālās programmas.** Izmaiņas darba tirgū nosaka reformas darba tirgus institūcijās. Darbāgai jau tuvākajos gados precīzāk jāatspoguļo produktivitātes pieaugums gan uzņēmumu un nozaru griezumā, gan privātajā un publiskajā sektorā. Saiknei starp nodokļu maksājumiem un pabalstu sistēmu jāsekmē intensīvāka līdzdalība darba tirgū un karjeras izaugsme. Vairāk jāveicina attālinātā un nepilna darbalaika shēmu izmantošana uzņēmumos un organizācijās. Jāizskauž vecuma un cita veida diskriminācija darbā un sabiedriskajā telpā. Darba tirgū jāiesaista tie cilvēki, kuriem pašreiz ir veselības problēmas vai invaliditāte;
- **novecošanās un veselības pakalpojumu sistēmas izmaiņas.** Novecošanās ļoti nozīmīgi ietekmēs pakalpojumu sektoru, it īpaši veselības aprūpi. Neizbēgami būs nepieciešama veselības aprūpes iestāžu restrukturizācija (piemēram, pediatrijas nodaļu pārveide par geriatrijas nodaļām) un specializācija to slimību ārstēšanā, kas raksturīgas vecāka gadagājuma cilvēkiem. Tāpēc īpaši svarīgi ir savlaikus ieguldīt veselības aprūpē, ar to saistītās zināšanās un tehnoloģijās (piemēram, dzīves zinātnēs, biomedicīnā, farmācijā) un veselīga dzīvesveida veicināšanā visās paaudzēs. Laikus jāgatavojas nākotnē

² Cilvēkkapitāla produktivitāti parasti mēra kā to IKP daļu, kas ir patērīnš pret investīcijām cilvēkkapitālā. Tā ir darba produktivitātes nozīmīgākā daļa.

gaidāmajam pieaugošajam pieprasījumam pēc ikdienas aprūpes pakalpojumiem gados veciem cilvēkiem, kas stimulēs aprūpes ekonomikas attīstību;

- **depopulācijas risku mazināšana.** Palielinoties spriedzei publisko finanšu jomā, ilgstoši uzturēt liela mēroga sociālo līdzekļu pārdali par labu dzimstības veicināšanai, turklāt tā, lai varētu cerēt uz depopulācijas apturēšanu, nebūs viegli. Tāpēc jāmeklē efektīvāki un lētāki veidi, piemēram, atbalstot jaunajām māmiņām „draudzīgus” uzņēmējus, samazinot darbinieku bērna kopšanas atvaļinājuma nastu uzņēmējiem un stiprinot māmiņu iespējas atgriezties darbā;
- **nevienmērīgas demogrāfiskās un telpiskās attīstības amortizācija.** Eiropā jau tagad tiek novērota un nākotnē pastiprināsies lauku teritoriju depopulācija. Teritoriāli nelīdzsvarota demogrāfiskā situācija vērojama arī Latvijā. Pašreizējie attīstības uzstādījumi paredz vienmērīgu teritoriju attīstību, taču nākotnē tā var būt apgrūtināta, jo visos Latvijas reģionos, izņemot Rīgu un tās tuvāko apkaimi, sagaidāms iedzīvotāju skaita samazinājums. No otras puses, Eiropā vērojama arī cita tendence – atsevišķi uz konkurētspēju orientēti lauku rajoni mērķtiecīgi piesaista turīgus pensijas vecuma un labi apmaksātus pašnodarbinātos pilsētniekus. Notiek zināma iedzīvotāju apmaiņa – mazāk turīgie lauku iedzīvotāji pāriet dzīvot uz blakus esošām pilsētām, bet turīgāki pilsētnieki ieņem viņu vietu;
- **mājsaimniecību struktūras izmaiņu ietveršana publisko pakalpojumu un mājokļu politikā.** Dzīvesveida, ģimeņu un mājsaimniecību struktūras izmaiņas radīs jaunu demogrāfijas situāciju. Latvijā tiek šķirta gandrīz katra otrā laulība, vidējais laulības ilgums pirms šķiršanās ir 11 gadu. Neizbēgami palielinās otro un trešo partnerību skaits. Tā ietekmē veidosies jaunas radnieciskas attiecības, piemēram, liels skaits bērnu, kuriem, pastāvīgi dzīvojot divās (mātes un tēva) mājsaimniecībās, būs divas ģimenes. Šīs izmaiņas, kā arī pieaugošā spriedze starp darbu un ģimenes dzīvi veicinās jaunu sadzīves formu izplatību – attālinātā darba iespēju izmantošanu, augošu pieprasījumu pēc bērnu dienas aprūpes un izklaides centriem, informācijas tehnoloģiju izmantošanu bērnu audzināšanā u. c. Palielinoties cilvēku turībai un samazinoties mājsaimniecību lielumam, lielāks skaits cilvēku dzīvos atsevišķi no vecākiem, tādējādi palielinot pieprasījumu pēc sabiedriski piedāvātās aprūpes. Šīm kompleksajām pārmaiņām jāgatavojas laikus, veicot korekcijas gan mājokļu, gan sabiedrisko pakalpojumu, gan sociālā atbalsta politikā.

Zināšanas un prasmes
21. gadsimtā

2. ZINĀŠANAS UN PRASMES 21. GADSIMTĀ

Tendence – demogrāfiskās izmaiņas un ekonomikas globalizācija. Demogrāfiskās izmaiņas un pieaugoša inovāciju ekonomikas nozīme būtiski ietekmēs izglītības sistēmu. Sabiedrībai novecojot, saruks skolēnu un studentu skaits. Pamatskolas demogrāfisko krīzi izjūt jau šobrīd, un ir pamats uzskatīt, ka 2030. gadā Latvijas augstākās izglītības iestādes nespēs pastāvēt, uzņemot tikai vietējos studentus. Demogrāfisko spiedienu pastiprina izmaiņas globālās ekonomikas struktūrā. Inovatīva ekonomika nosaka jaunas iemaņas un kompetences, pielāgošanās nemitīgām darba tirgus prasību izmaiņām rada vajadzību regulāri atgriezties skolas solā. Tas ir jautājums par finanšu un cilvēkkapitāla efektīvu izmantošanu valstī un izglītības sistēmā. Varam gaidīt izglītības sistēmas krīzi, jo nebūs, kas mācās, vai arī – izmantot šo situāciju pozitīvi, veicot radikālas izglītības reformas, lai uzlabotu izglītības kvalitāti, tās atbilstību sabiedrības un tirgus vajadzībām un pieejamību visiem iedzīvotājiem.

Izaicinājums – pielāgot izglītības sistēmu inovatīvai ekonomikai. Izglītība ir būtiskākais cilvēkkapitāla veidošanas instruments, un globalizācijas apstākļos tās efektivitāte jāvērtē starptautiskā mērogā. Izglītībai jākalpo indivīda un sabiedrības vajadzībām, sekmējot gan indivīda dzīves kvalitāti, gan valsts ilgtspējīgu attīstību un starptautisko konkurētspēju. Tādēļ izglītības pieejamība un kvalitāte ir svarīgi izaicinājumi cilvēkkapitāla attīstībai Latvijā. Viens no būtiskākajiem izglītības kvalitātes rādītājiem ir absolventu atbilstība darba tirgus prasībām. Cilvēkam jāspēj strādāt gan individuāli, gan komandā; papildus savai primārajai profesijai jāspēj izprast citas jomas, apgūt un lietot citu disciplīnu zināšanas, domāt analītiski un radoši, kā arī paredzēt un atpazīt nākotnes riskus un iespējas, orientēties ekonomisko un sabiedrisko norišu telpā. 21. gadsimta izglītības sistēmai jānodrošina indivīda prasme nepārtraukti mācīties un apgūt jaunievedumus.

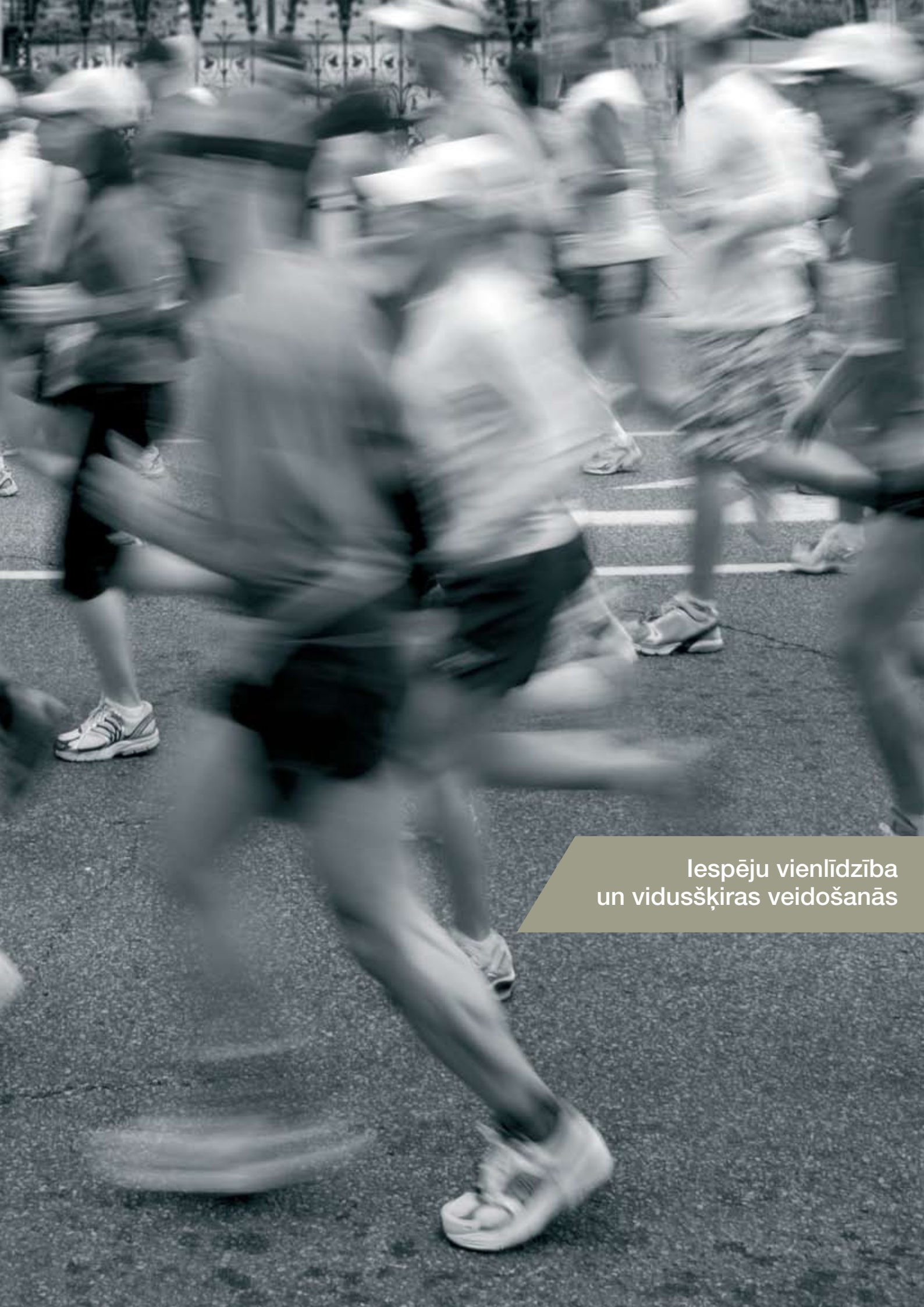
MĒRĶIS: izveidot labāko sākuma, pamata un vidējās izglītības sistēmu ES, kā arī kļūt par vienu no līderēm mūžizglītības pieejamības un efektivitātes ziņā.

Iespēja – prioritātes izglītībā un vienlīdzīga pieeja. Lai attīstītu cilvēkkapitālu un nodrošinātu Latvijas iedzīvotāju spēju veidot veiksmīgu karjeru mainīgu tehnoloģiju un inovatīvas ekonomikas apstākļos, ir prioritāri jāinvestē vispārējā izglītībā (pirmsskolas, pamatskolas un vidusskolas) un mūžizglītībā, kā arī jānodrošina izglītības pieejamība un iespēju vienlīdzība. Pētījumi liecina, ka valstis, kas mērķtiecīgi investē pirmsskolas vecuma bērnu izglītībā, uzrāda ne tikai daudz labākus skolēnu panākumus pamata un vidusskolas līmenī, bet arī lielāku vienlīdzību sabiedrībā. Tāpēc pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamībai un kvalitātei, kā arī darbam ar bērnu vecākiem, lai panāktu viņu iesaistīšanos bērnu izglītībā, ir jābūt valsts ilgtermiņa prioritātei. Savukārt pamatskolu un vidusskolu mācību programmas vairāk jāorientē uz praktisko dzīvi, lielāka uzmanība jāvelta informāciju tehnoloģijām, jāatbalsta vidusskolēnu līdzdalība starptautiskajās skolēnu apmaiņas programmās. Skolām ir jākļūst par sociālā tīklojuma centriem, zināšanu apguvē iesaistot ne tikai skolēnus, bet arī viņu ģimenes locekļus. Pēc iespējas jāļauj vecākiem ietekmēt gan sava bērna skolas izvēli, gan mācību programmas saturu. Lai uzlabotu izglītības kvalitāti augstākajās un profesionāli tehniskajās skolās, mācību programmu akreditācijas procesā aktīvāk jāiesaista profesionālās asociācijas. Tāpat valstij sistemātiski jāatbalsta augstskolas starptautiskajai atvērtībai un konkurētspējai, piesaistot ārvalstu studentus un mācību spēkus. Visbeidzot, sabiedrībai novecojot, jāstiprina indivīda iespējas pilnveidot un dažādot savu kvalifikāciju visa mūža garumā (mūžizglītība). Arvien lielāka loma savu darbinieku izglītošanā būs darba devējiem, tāpēc jāpadara finansiāli izdevīgāka darbinieku apmācība. Viens no veidiem, kā ilgtermiņā mazināt ienākumu radīto nevienlīdzību, kā arī zaudējumus, ko tā rada sabiedrībai, ir **vienlīdzīgu izglītības iespēju** nodrošināšana dažādām sabiedrības grupām. Darba tirgum kļūstot dinamiskam un mainoties profesiju pieprasījumam globālās ekonomikas kontekstā, dažādos cilvēka dzīves posmos palielinās varbūtība zaudēt darbu un ienākumus. Pastāv cieša saikne starp vecāku iespēju trūkumu darba tirgū un bērnu nabadzības risku. Ir jāatbalsta kvalitatīvas izglītības iegūšana sociāli izstumto iedzīvotāju vidū visos izglītības līmeņos, tā līdzsvarojot strukturālo nevienlīdzību sabiedrībā.

**Izglītības izvēle
Zviedrijā –
vaučeru sistēma**
1992. gadā
Zviedrija radikāli
reformēja vispārējās
izglītības sistēmu,
to decentralizējot
un ieviešot vaučeru
sistēmu. Reformas
galvenais mērķis bija
radīt vecākiem reālu
iespēju izvēlēties skolu
un mācību programmu,
kas atbilstu bērna
interesēm, attīstības
iezīmēm un spējām.
Skolu izvēle notiek
ar virtuālu vaučeru
palīdzību, kuru vērtība
ir ekvivalenta vidējām
izmaksām par bērna
izglītošanu valsts
mācību iestādē.
Tādējādi vecāki var
izvēlēties skolu,
kas viņiem šķiet
vispiemērotākā bērna
attīstībai, un nauda
burtiskā nozīmē seko
skolēnam. Valsts šādā
veidā vairāk atbalsta tās
skolas, kas vecākiem
šķiet labākas. Skolas
savukārt sacenšas
par vaučeriem ar
piedāvātās izglītības
kvalitāti. Pateicoties
reformai, Zviedrijas
izglītības sistēmā pastāv
reāla konkurence, tā
ir kļuvusi par sekmīgu
uzņēmējdarbības veidu.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **izglītībai jābūt prioritātei visos turpmākajos nacionāla mēroga plānošanas dokumentos līdz 2030. gadam.** Ņemot vērā skolu tik nozīmīgo lomu Latvijas cilvēkkapitāla un identitātes veidošanā, tām jāpiešķir prioritāra nacionāla institūta statuss;
- **mērķtiecīgas investīcijas pirmsskolas vecuma bērnu aprūpē un izglītībā.** Jānodrošina pirmsskolas un pamatzglītības pēctecība. Vecāki aktīvi jāiesaista bērnu audzināšanā un jāatbalsta vecāku iemaņu (*parenting*) apgūšana;
- **principa “nauda seko skolēnam” paplašināšana.** Lai vecāki varētu izvēlēties labāko izglītību savam bērnam, jāpaplašina šā principa īstenošana vispārējās izglītības sistēmas ietvaros, iespējams, ieviešot izglītības vaučeru sistēmu;
- **izglītības ieguves un karjeras pilnveides stratēģija visa mūža garumā.** Augstākās izglītības iestādes jāvirza un jāpielāgo visu vecuma grupu pieaugušo apmācībai, veidojot programmas un apstākļus vairākkārtējai augstākās izglītības iegūšanai;
- **visaptverošs zināšanu, spēju un iemaņu audits.** Audits jāveic ar mērķi noskaidrot dažādu apmācības formu, līmeņu un saturisko virzienu salīdzinošo atdevi cilvēkkapitāla un darba produktivitātes, individuālā atalgojuma un sociālās integrācijas dimensijās. Balstoties uz šādas izpētes rezultātiem, tālāk var veidot publisko ieguldījumu rīcībpolitiku;
- **uz skolēnu orientēta pieeja izglītībā.** Skolai jāveicina skolēnu interese mācīties, izmantojot uz skolēnu orientētu pieeju izglītībā, plašāk izmantojamas informācijas tehnoloģijas, noteiktus kursus pasniedzot virtuālajā vidē. Tāpat skolēnu izglītībā būtu jāintegrē praktiski uzdevumi un regulāras prakses darba tirgū ciešā sadarbībā ar darba devējiem;
- **tehnoloģiju sniegtās iespējas.** Skolēnu skaitam samazinoties un pieaugot bērnu izkliedei lauku teritorijās, jāizmanto tehnoloģiju sniegtās decentralizācijas iespējas, nodrošinot pieeju kvalitatīvam mācību saturam virtuālajā vidē;
- **profesionālo asociāciju loma.** Jāpalielina profesionālo asociāciju loma mācību programmu akreditācijas procesā;
- **augstākās izglītības starptautiskā atvērtība un konkurētspēja.** Valstij politiski jāatbalsta augstākās izglītības iestāžu starptautiskās atvērtības un konkurētspējas kāpināšana; arī vidējās izglītības iestādēs jāveicina regulāri starptautiski kontakti, skolēnu apmaiņas un prakses programmas;
- **mūžizglītības veicināšana.** Jāievieš visaptveroša mūžizglītības kvalitātes atzīšanas sistēma, kas ļautu mūžizglītības ieguvējiem iekļauties arī formālas izglītības sistēmā un sekmīgi konkurēt darba tirgū ar tiem, kuriem ir formālo izglītību apliecināši dokumenti;
- **bāreņu, maznodrošināto un cilvēku ar īpašām vajadzībām iekļaušana izglītības sistēmā.** Jāveido valsts politika bāreņu un cilvēku ar īpašām vajadzībām iekļaušanai izglītības sistēmā, kā arī valsts politika, kas visos izglītības līmeņos atbalstītu kvalitatīvas izglītības iegūšanu maznodrošināto iedzīvotāju vidū.

Iespēju vienlīdzība
un vidusšķiras veidošanās

3. IESPĒJU VIENLĪDZĪBA UN VIDUSŠĶIRAS VEIDOŠANĀS

Tendences – globālā vidusšķira un nabadzības riski. Pateicoties starptautiskās tirdzniecības augošajiem apmēriem un komunikāciju, informācijas un transporta tehnoloģiju attīstībai, līdz 2030. gadam tiek prognozēta gandrīz divkārtīga globālās ekonomikas izaugsme un absolūtās nabadzības samazināšanās visā pasaulē. Ķīnas un Indijas ekonomiskā uzplaukuma ietekmē vidusšķira pasaules mērogā pieaugs, 2030. gadā sasniedzot 15–20% no visas pasaules iedzīvotāju kopskaita. No otras puses, ekonomikas globalizācijas un dinamikas palielināšanās dēļ stabils darbs kļūs par retu parādību; pieaugs ikviena cilvēka iespējas zaudēt sociālo stāvokli un karjeru, palielināsies relatīvās nabadzības draudi. Tieši ar esošo situāciju saistītu un strukturālu iespēju samazinājums vai zudums ir nabadzības pamats. Latvijā jau pašlaik ir kritiski augsta sociālā nevienlīdzība un sabiedrībai ir tendence arvien vairāk noslāņoties. Kā jau minēts sadaļā par izglītību, ir sagaidāma profesionālo prasību nomaīņa daudzās nozarēs vidējā termiņā. Laikus nesagatavojoties šīm izmaiņām, liels skaits Latvijas iedzīvotāju var nonākt ekonomisko zaudējumu pusē.

Izaicinājums – strukturāla sociālā nevienlīdzība. Sociālā nevienlīdzība degradē Latvijas cilvēkkapitālu un mazina tā efektivitāti. Lielas sabiedrības daļas atkarība no pabalstiem ir milzīgs slogs gan viņiem pašiem, gan pārējai sabiedrībai. Tā vietā, lai sniegtu ieguldījumu Latvijas radošajā izaugsme, liela sabiedrības daļa kļūst par demogrāfisko un publisko finanšu slogu, kuram, pēc visa spriežot, ir tendence palielināties. Latvijas sabiedrības locekļu, arī katra indivīda personiskā labuma interesēs ir vairot to cilvēku skaitu, kuri spēj paši aktīvi risināt savas dzīves izaicinājumus. Šobrīd Latvija ir sociāli nevienlīdzīgākā un viena no nabadzīgākajām valstīm Eiropā. Neskatoties uz lielo ienākumu nevienlīdzību un ievērojamas iedzīvotāju daļas atrašanos uz nabadzības riska sliekšņa, Latvija no visām ES valstīm sociālajai aizsardzībai (pensijām, sociālajiem pabalstiem, sociālās palīdzības institūciju administrācijai u. tml.) tērē vismazāk naudas, turklāt šim budžetam ir tendence samazināties. Pētījumi Latvijā un citviet pasaulē liecina, ka nabadzības iemesli pārsvarā ir nevis individuāli, bet sociālstrukturāli, tātad novēršami ar mērķtiecīgas valsts politikas palīdzību. Īpaši skaidri to pierāda bērnu un jauniešu nabadzība, kas Latvijā ir kritiski augsta. Latvijas īpašo sociālvēsturisko apstākļu dēļ arī pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēku nabadzībai ir izteikti sociālstrukturāls raksturs. Latvijas izaicinājums ir likvidēt strukturālo sociālo nevienlīdzību un panākt, lai pēc iespējas lielāka iedzīvotāju daļa spētu realizēt savu cilvēkkapitālu.

MĒRĶIS: Latvijas ilgtermiņa mērķis ir būt starp Eiropas līderiem sociālo barjeru nojaukšanā un iespēju nevienlīdzības samazināšanā.

Iespējas – līderība vienlīdzīgu iespēju radīšanā. Tā kā nabadzības un nevienlīdzības iemesli ir sociālstrukturāli, tos iespējams novērst ar mērķtiecīgas valsts politikas palīdzību. Latvijas sabiedrībā sociālā vienlīdzība ir vispārpieņemta vērtība. Pētījumi liecina, ka vienlīdzību atbalsta 80% Latvijas iedzīvotāju neatkarīgi no ienākumu līmeņa. Tas nozīmē, ka politiskām reformām, kas vērstas uz vienādu iespēju nodrošināšanu, būtu viegli gūt popularitāti un atbalstu, kā arī norāda, ka Latvijā būtu iespējams attīstīt filantropijas kultūru, kur turīgākie iedzīvotāji labprātīgi ziedo daļu savu līdzekļu dažādu sociālu problēmu risināšanai.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **sociālās nevienlīdzības struktūra un tās iemeslu analīze.** Nepieciešams padziļināti pētīt sociālās nevienlīdzības struktūru un tās iemeslus. Tas ļautu precīzāk identificēt esošās un potenciālās nabadzības riska grupas un izprast lietotās un iespējamās stratēģijas, ko izmanto uz nabadzības sliekšņa nonākušie sava stāvokļa uzlabošanai. Balstoties uz šiem pētījumiem, jāizvērtē Latvijas nodokļu un sabiedrisko pakalpojumu sistēma un jāveic nepieciešamās reformas;
- **pakalpojumu pieejamība trūcīgākajai sabiedrības daļai.** Visās jomās, kurās sabiedriskos pakalpojumus nodrošina valsts iestādes (piemēram, sabiedriskā transporta,

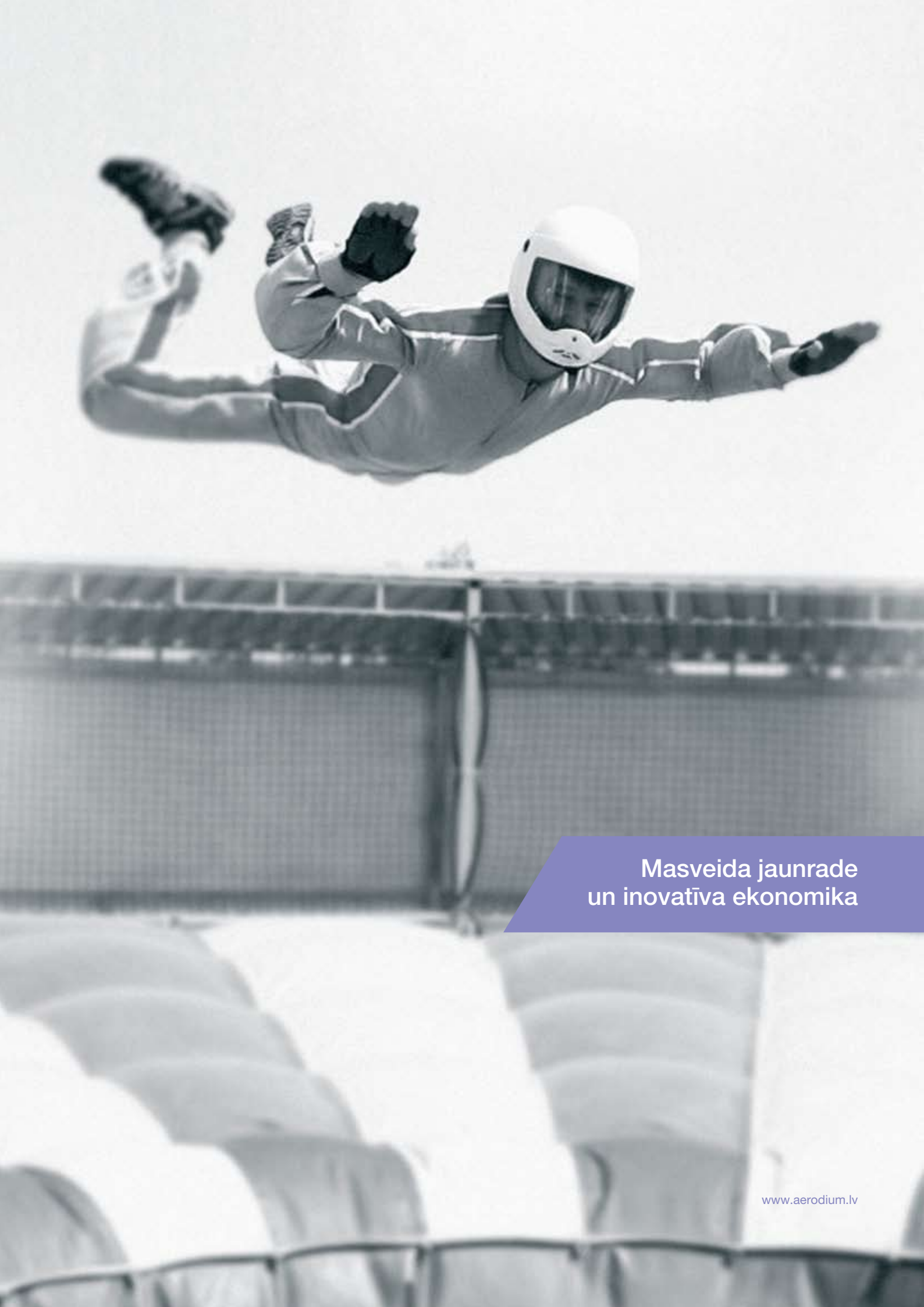
Sociālstrukturāls ir tāds, kas nav individuāli psiholoģisks, t. i., nav atkarīgs no katra atsevišķa cilvēka psiholoģijas, bet gan no sabiedrībā pastāvošajām sociālajām institūcijām – ekonomikas, politikas, kultūras u. c.

Filantropija – privāto līdzekļu (naudas, zināšanu, prasmju, laika u. c.) ziedošana noteiktam labdarīgam mērķim.

posta, veselības aprūpes, izglītības), jānodrošina pakalpojumu pieejamība trūcīgākajai sabiedrības daļai. Kur tas iespējams, jāveicina privātā sektora iesaiste gan konkursu, gan sociālās atbildības formā;

- **efektīva sociālās aprūpes sistēma.** Nozīmīgs priekšnoteikums nabadzības riska mazināšanā ir efektīva sociālās aprūpes sistēma. Sociālie darbinieki norāda, ka viens no lielākajiem sociālās aprūpes sistēmas trūkumiem Latvijā ir sadarbības trūkums starp dažādām institūcijām, piemēram, skolām, bāriņtiesām, bērnu tiesību aizsardzības institūcijām, pašvaldībām, nodarbinātības dienestiem u. tml. Tāpēc īpaši svarīgi veidot sociālo politiku starpnozaru ietvarā;
- **iespēju palielināšana nabadzības riska zonā nonākušajiem.** Darba un ienākumu nestabilitātes ietekmē pieaug cilvēka risks īslaicīgi nokļūt uz nabadzības sliekšņa. Tāpēc ilgtermiņa izaicinājums ir tieši īslaicīgā un relatīvā, nevis absolūtā nabadzība. Risinājums būtu programmas, kas palīdz nenonākt nabadzībā vai, ja tas noticis, samērā ātri no tās izkļūt. Lai palielinātu nabadzības riska zonā nonākušo iespējas uzlabot savu labklājību, svarīgi identificēt tās sociālās grupas, kam ir vislielākais nabadzības risks. Šīm riska grupām sniegtās iespējas ir viens no svarīgākajiem, iespējams, pats svarīgākais, ilgtermiņa nosacījums stabilas vidusšķiras izveidošanai. „Mēģini vēlreiz, un mēs tevi atbalstīsim” ir jābūt publiskās pārvaldes un sociālā atbalsta ilgtermiņa principam;
- **individualizēta pieeja nabadzības pārvarēšanai.** Nabadzība ir gan objektīvs, gan subjektīvs stāvoklis ar smagām psiholoģiskām sekām, piemēram, pašapziņas un motivācijas zudumu, tāpēc individualizēta pieeja tās pārvarēšanai un karjeras plāna izveidošanai ilgtermiņā ir efektīvāks risinājums nekā īstermiņa pabalstu sistēma. Šādai pieejai jābūt neatņemamai rīcībpolitikas sastāvdaļai;
- **visu veidu diskriminācijas mazināšana.** Viens no priekšnoteikumiem Latvijas cilvēkkapitāla pilnvērtīgai izmantošanai ir visu veidu diskriminācijas mazināšana, ieskaitot etnisku, lingvistisku, dzimuma un vecuma diskrimināciju, kā arī diskrimināciju pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām.

Absolūtā nabadzība ir situācija, kurā ilgstoši netiek apmierinātas cilvēka dzīves pamatvajadzības, tai skaitā vajadzības pēc pārtikas, dzeramā ūdens, sanitāriem dzīves apstākļiem, veselības, pajumtes, izglītības un informācijas. Relatīvā nabadzība ir situācija, kurā cilvēka dzīves apstākļi ilgstoši ir salīdzinoši sliktāki nekā pārējās sabiedrības dzīves apstākļi. Īslaicīgā nabadzība ir situācija, kurā cilvēks īslaicīgi nonāk absolūtā vai relatīvā nabadzībā.

Masveida jaunrade
un inovatīva ekonomika

4. MASVEIDA JAUNRADE UN INOVATĪVA EKONOMIKA

Tendences – ekonomikas globalizācija un Āzijas izaugsme. Arvien vairāk valstu un pilsētu integrējas starptautiskajās informācijas, kapitāla, preču un darbaspēka plūsmās, veidojot globālo tirgu. Globalizācijas apstākļos būtiskākais valsts ekonomiskās konkurētspējas rādītājs, īpaši mazām valstīm, ir ārējās tirdzniecības bilance, kas Latvijai ir negatīva. Mūsdienās daudzi ražošanas procesi ir viegli standartizējami un kļūst pieejami ražošanas uzsākšanai jebkurā pasaules vietā, tāpēc Latvijas un citu Eiropas valstu konkurētspēju mazina Āzija, kas ne tikai spēj piedāvāt lētāku darbaspēku, bet arī mērķtiecīgāk investē zināšanās un tehnoloģijās.

Izaicinājums – jaunrade un eksports. Neraugoties uz salīdzinoši lieliem ieguldījumiem izglītībā, Latvijai ir vislielākais tirdzniecības deficīta īpatsvars pret iekšzemes kopproduktu starp visām ES valstīm un darba produktivitātes ziņā Latvijas iedzīvotāji būtiski atpaliek no vecajām ES dalībvalstīm un ASV. Tas nozīmē nevis to, ka Latvijā cilvēki mazāk strādā, bet gan to, ka viņu darbs rada salīdzinoši mazu pievienoto vērtību. Tātad Latvijas cilvēkkapitāls netiek pilnvērtīgi izmantots. Lielākoties standartizētu pakalpojumu, jo īpaši ražošanas pakalpojumu, sniedzēji negūst lielu peļņu no savas darbības, jo rada mazu pievienoto vērtību globālā darba ķēdē. Galvenais ieguvējs ir tas, kurš devis sākotnējo radošo ieguldījumu pakalpojuma izveidē. Jaunrade ir kļuvusi par galveno ekonomikas izaugsmes veicinātāju. Starptautiskajā konkurencē un ekonomikas izaugsmē arvien svarīgāka kļūst valstu spēja piesaistīt radošus cilvēkus, kā arī radīt vidi, kas veicinātu gan jaunu ideju rašanos, gan šo ideju īstenošanu un komercializēšanu. Zviedrijai, Somijai, Nīderlandei un Vācijai ir ne tikai lieli tirdzniecības bilances pārpalikumi, tās ir arī ES vadošās valstis radošā kapitāla ziņā. Valstu eksportspēja ir cieši saistīta ar to radošo kapitālu, ko veido talanti, tehnoloģijas un spēja būt atvērtiem pret jaunām idejām. Pieaugot darbaspēka izmaksām, Latvija arvien vairāk zaudēs savas lētās darbaspēka priekšrocības un arvien vairāk standartizēti ražošanas un pakalpojumu procesi tiks pārvietoti uz Āzijas valstīm. Latvijas izaicinājums šajos apstākļos būs ekonomikas konkurētspējas un eksportspējas palielināšana, vairojot valsts radošo kapitālu un spēju radīt inovācijas.

MĒRĶIS: izveidot dinamiskāko un radošāko uzņēmējdarbības un inovāciju vidi ES un kļūt par vienu no ES līderiem mazo un vidējo uzņēmumu daudzveidības un starptautiskās pievilcības ziņā.

Iespēja – masveida jaunrade un inovācijas. Jaunrade kalpo kā saikne starp cilvēkkapitālu, ekonomisko izaugsmi un valsts eksportspēju. Inovācijas nav vienkārši izgudrojums, ko pārdot par lielu naudu. Lielākajā daļā gadījumu inovācijas nerada un neizplata viens pats ar īpašu talantu apveltīts indivīds. To rašanās procesā izšķirošs veiksmes priekšnoteikums ir spēja sadarboties, atvērtība, zināšanas un jaunrade. Inovāciju radīšanā iesaistās arvien vairāk cilvēku, tai skaitā produktu un pakalpojumu lietotāji ar dažādām prasmēm, zināšanām un pasaules uzskatiem. Inovācijas nozīmē jauninājumus – lielus un mazus, darbavietās, sabiedrisko pakalpojumu jomā, brīvā laika pavadīšanas piedāvājumos –, kas rodas, ikvienam liekot lietā savu izdomu. Šajā izpratnē ikviena Latvijas iedzīvotāja jaunrade, ne tikai atsevišķu grupu īpašās spējas, ir Latvijas vērtība, kas jāattīsta un jāmācās izmantot. Ja lielākajai daļai cilvēku būs iespēja līdzdarboties jaunrades ekonomikā – radīt jaunas idejas, tehnoloģijas, pakalpojumus, preces un jaunu saturu, ja tiem būs pieejamas jaunākas tehnoloģijas un ja cilvēki būs toleranti pret jaunām idejām un dažādām sociālām grupām, tad Latvija gūs lielāku labumu no sava cilvēkkapitāla.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **jaunrades ietilpīgu pakalpojumu un preču radīšana un eksports.** Tikai pāreja uz zināšanu un jaunrades ietilpīgu pakalpojumu un preču radīšanu un eksportu var nodrošināt mazas valsts stabilu izaugsmi ilgā laika periodā. Eksporta attīstībai kā mērķim jācaurvij pēc iespējas vairāku nozaru politika, piemēram, izglītības, uzņēmējdarbības vides, inovācijas, zinātnes un tehnoloģiju, kultūras, radošo industriju utt. Atbalsts eksporta attīstībai jāvērs uz uzņēmumu starptautiskās konkurētspējas kāpināšanu, piemēram, neapliekot

„Mūsdienās sabiedrības pamatā nav masu patēriņš, bet pati masa, tās novatoriska līdzdalība, sākot ar tādiem piemēriem kā Wikipedia un Youtube līdz jaunām zinātniskās izpētes un politisko kampaņu formām.”
Čārlzs Līdbiters,
Oksfordas universitāte

Piemēram, konkurss Ideju kauss dod iespēju jebkuram Latvijas iedzīvotājam realizēt savu biznesa ideju, iegūt biznesa uzsākšanai nepieciešamās zināšanas, kontaktus un finansējumu. Šogad tika iesniegts rekordliels inovatīvu ideju skaits – 367, kas ir par 40% vairāk nekā 2007. gadā. Ideju autori divu mēnešu laikā apmeklēja četrus Ideju kausa apmācību seminārus par biznesa plāna izstrādi, mārketingu, finanšu un risku analīzi, kā arī par uzstāšanās prasmju pilnveidošanu.

- uzņēmumā reinvestēto peļņu ar nodokļiem, attīstot izcilu sabiedrisko infrastruktūru un uzlabojot uzņēmējdarbības vidi;
- **plaša sadarbība un masveida jaunrade.** Valstij jārada platforma plašai sadarbībai un masveida jaunradei, mazinot neveiksmīgu un tirgū neieviestu inovāciju skaitu. Inovāciju politikai jābūt vērstai uz to, lai:
 - a) palielinātu pārvaldes, sociālā un komerciālā sektora inovācijām nepieciešamo sadarbības un jaunrades kapacitāti;
 - b) iesaistītu galalietotājus šajā procesā gan izpētes un attīstības, gan inovāciju radīšanas posmos;
 - c) sekmētu universitāšu, industriju un valsts institūciju sadarbību inovāciju radīšanā;
 - d) veicinātu atvērta koda programmatūras plašu izmantošanu;
 - **kultūra un jaunrades vide.** Kultūra kalpo arī par inovāciju katalizatoru – rosina iztēli, izplata sabiedrībā radošo domāšanu un jaunas idejas, tādējādi veicinot inovācijas arī citās ekonomikas nozarēs. Radošuma ziņā lielāka ideju daudzveidība ir vērtība tikai tad, ja noris dialogs, tiek izraisīta dažādu ideju mijiedarbība un ģenerētas jaunas. Lai kultūra ar jaunradi inficētu lielāku sabiedrības daļu, radošām kopienām un procesiem jābūt redzamiem, atvērtiem un brīvi pieejamiem. Latvijai jāveido jaunām idejām atvērta, uz masu līdzdalību orientēta un masveida jaunradi veicinoša digitālā kultūra, kādas nav citur Eiropā. Tāpēc kultūrai un jaunrades videi jābūt vērstai uz to, lai:
 - a) veidotu atvērtu, jaunradei nepieciešamu infrastruktūru, kā arī jaunrades pudurus;
 - b) sekmētu lielāku kultūras daudzveidību un kultūru dialogus;
 - c) veiktu sistemātisku Latvijas kultūras ekonomiskā potenciāla un kultūras ekonomiskās un sociālās ietekmes izpēti un monitoringu;
 - **zinātnes un pētniecības vides attīstība.** Zinātnei un pētniecībai jābūt vērstai uz augstskolu un pētniecības institūtu integrēšanu ES zināšanu tīklos, ES prioritāšu atbalstīšanu pētniecības un tehnoloģiju jomā, kas ir skaidri noteiktas un saskan ar Latvijas potenciālu, starptautiski atvērta pētnieku un pasniedzēju darba tirgus veidošanu un starpdisciplināru un uz sadarbību vērstu pētniecības projektu veicināšanu;
 - **mazajiem un vidējiem uzņēmumiem labvēlīgas uzņēmējdarbības vides attīstība.** Jārada mazajiem un vidējiem uzņēmumiem labvēlīga vide un jāsamazina ar uzņēmējdarbību saistītie riski. Ja tiks radītas papildu tirgus iespējas maziem uzņēmumiem un atbalstītas inovatīvas idejas (nevis uzņēmumi vai nozares), uzņēmējdarbība varētu kļūt par masu aktivitāti. Uzņēmējdarbības vides attīstībai jābūt vērstai uz to, lai:
 - a) palielinātu finansējuma iespējas inovatīvas uzņēmējdarbības uzsākšanai, kā arī nodrošinātu valsts subsidētu infrastruktūru sākotnējos uzņēmējdarbības posmos (piemēram, biznesa un tehnoloģiju inkubatori);
 - b) radītu labvēlīgu institucionālo vidi komercdarbības uzsākšanai un veikšanai (t. sk. regulāra tiesību aktu ietekmes izvērtēšana attiecībā uz komercdarbības vidi);
 - c) uzlabotu starptautisko tirgu pieejamību maziem un vidējiem uzņēmumiem, jo īpaši strauji augošos pasaules tirgos, kā arī veicinātu mazo un vidējo uzņēmumu pārrobežu un eksportu veicinošu sadarbību;
 - d) radītu godīgu tirgus konkurenci un samazinātu tirgū ienākšanas barjeras maziem un vidējiem uzņēmumiem, it īpaši sabiedrisko pakalpojumu jomā;
 - e) radītu maziem un vidējiem uzņēmumiem draudzīgu kultūru valsts un pašvaldības institūcijās, samazinātu birokrātiju valsts iepirkumos un atklātos konkursos;
 - **izmaiņas izglītības sistēmā.** Izmaiņām jābūt vērstām uz starpdisciplināru sadarbību un iemaņu attīstīšanu augstākās izglītības studiju procesā, uzņēmības, līderības un riska pieņemšanas spēju izkopšanu, kā arī kvalitatīvāku dažādu svešvalodu apguvi un starpkultūru sadarbības iemaņu veicināšanu jau pamatskolā. Īpaša uzmanība jāpievērš gados vecāku cilvēku atkaliesaistei izglītībā, viņu jaunrades un digitālo kompetenču veicināšanai.

Atjaunojama
un droša enerģija

5. ATJAUNOJAMA UN DROŠA ENERĢIJA

Oglekļa dioksīds (CO₂) ir smaga gāze, kas veidojas visu oglekli saturošo vielu (naftas, dabasgāzes, akmeņogļu) degšanas procesos. Iepriekšējos 100 gados enerģētikas un transporta vajadzībām cilvēki ir izlietojuši pusi no Zemes degzrakteņu rezervēm, tādā veidā strauji ievadot atpakaļ atmosfērā miljoniem tonnu oglekļa dioksīda. Uz planētas nav tik daudz zaļo augu, lai absorbētu visu šo papildu oglekļa dioksīda daudzumu, tāpēc tas paliek atmosfērā. Oglekļa dioksīds laiž cauri Saules gaismu, bet siltumu atstaro atpakaļ uz Zemes virsmas, radot tā saucamo siltumnīcas efektu.

Tendences – klimata izmaiņas, enerģijas cenu un energoatkarības pieaugums. Iedzīvotāji visā pasaulē arvien vairāk sāk izjust klimata pārmaiņas. Mūsu klimats kļūst siltāks. Desmit no 20. gadsimta karstākajām vasarām pasaulē bijušas pēc 1990. gada. Pasauli uzkaršē lielais fosilās enerģijas (naftas, ogļu un dabasgāzes) patēriņš, kas līdz ar gāzu ieplūdi atmosfērā arvien palielina siltumnīcas efektu. Salīdzinot ar 1990. gadu, 2003. gadā CO₂ izmešu daudzums atmosfērā palielinājies par 17%, padarot klimatu par 0,6 °C siltāku. Pieprasījums pēc enerģijas pasaulē aug – kopš 1994. gada naftas patēriņš pasaulē audzis par vairāk nekā 20% un paredzams, ka ik gadu tas palielināsies par 1,6%. Arī naftas un gāzes cenas pasaules tirgū kāpj – 2008. gada pirmajā pusē gan naftas, gan gāzes cenas palielinājušās pat par 50%. Sagaidāms, ka līdz ar augošo globālo pieprasījumu pēc fosilās degvielas, piegādes ķēdēm kļūstot arvien garākām, centralizētākām un atkarīgākām no importa, gāzes cenas visdrīzāk augs arī turpmāk. Šie procesi īpaši ietekmē galapatērētājus, kuri izjūt arvien lielāku apdraudējumu savai labklājībai un dzīves kvalitātei.

Izaicinājumi – klimatam draudzīga un neatkarīga enerģija. Ja netiks veikti nekādi pasākumi, paredzams, ka gan enerģijas pieprasījums pasaulē, gan CO₂ emisija līdz 2030. gadam augs par 60%. Latvijas iedzīvotāji to izjutīs ne tikai kā arvien lielāku enerģijas cenu sadārdzinājumu, bet arī kā klimata izmaiņas. Visi pasaules reģioni, tajā skaitā arī ES un Latvija, piedzīvos nopietnu klimata izmaiņu ietekmi uz tautsaimniecību un ekosistēmām. Tāpēc fosilā enerģija un tās patēriņš nav ilgtspējīgas nākotnes iespēja. Līdz 2020. gadam ES apņēmusies samazināt siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisiju par 20%. Šā mērķa sasniegšana ierobežotu augošo ES atkarību no enerģijas piegādātājiem, kā arī palielinātu vietējo atjaunojamās enerģijas resursu izmantošanu un risinātu ar enerģijas neatkarību saistītos jautājumus. Neraugoties uz to, ka Ziemeļeiropa ir visbagātākais Eiropas reģions atjaunojamo enerģijas resursu ziņā (meži, upes un vēji), Latvija kļūst arvien atkarīgāka no importētajiem fosilās enerģijas resursiem, galvenokārt dabasgāzes un naftas. Dabasgāze tiek importēta no viena piegādātāja, kas palielina enerģijas atkarības risku, samazina energoneatkarību un līdz ar to – sociālo drošību. Arī iekšējā enerģijas tirgū (ražošanā, pārvadē un sadalē) Latvijā dominē atsevišķi tirgus dalībnieki. Piemēram, enerģijas ražošanas tirgus līderim VAS *Latvenergo* pieder 95% tirgus, kas ir viena no lielākajām tirgus dominancēm ES valstīs (vēl lielāka ir tikai Kiprā un Maltā).

MĒRĶIS: būt ES līderei atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanā, enerģijas taupīšanā un enerģijas neatkarībā.

Iespējas – atjaunojamie enerģijas resursi un energoefektivitāte. Latvija ir līdere ES valstu vidū atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanas ziņā, jo vairāk nekā trešdaļu primārās enerģijas patēriņa nodrošina zema emisijas līmeņa jeb atjaunojamie enerģijas resursi, galvenokārt kurināmā koksne un hidroelektrostacijas. Jau šobrīd atjaunojamā enerģija ir trešais lielākais (pēc akmeņoglēm un gāzes) elektroenerģijas ražošanas avots pasaulē, un tai ir potenciāls tālākai izaugsmei ar visām priekšrocībām vides un ekonomikas ziņā. Latvija ir viena no mežainākajām Eiropas valstīm, tajā ir auglīga zeme dažādu enerģijas kultūru audzēšanai un vējains klimats. Šie apstākļi rada priekšnoteikumus atjaunojamo enerģijas resursu, piemēram, enerģētiskās koksnes, salmu un vēja, izmantošanai vietējās enerģijas ražošanai. Aprēķini liecina, ka Latvijā no neizmantotajiem un eksportētajiem biomasas resursiem ik gadu iespējams iegūt enerģijas apjomu, kas ir par aptuveni 50% lielāks nekā Latvijas kopējais siltuma un enerģijas patēriņš 2006. gadā. Latvijas atjaunojamo enerģijas resursu bagātība, vadošās pozīcijas to izmantošanā un CO₂ izmešu samazināšanā iezīmē Latvijai nākotnē nozīmīgu vietu ES enerģijas tirgū. Ņemot vērā CO₂ izmešu kvotu sadārdzinājumu un biomasas koģenerācijas tehnoloģiju attīstības tendences, plaša atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana jau tuvākajā nākotnē ļautu Latvijai kļūt par zaļās enerģijas lielvalsti ES.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana.** Nepieciešama atbalstoša politika, īpaši rosinot šādu enerģijas avotu konkurētspējas palielināšanos. Atjaunojamo enerģijas resursu attīstība jāvērs uz: vietējā atjaunojamās enerģijas tirgus veidošanu un attīstību, tajā skaitā enerģētiskās koksnes optimālu izmantošanu, kā arī salmu lietderīgu izmantošanu; elektroenerģijas ražošanas un apkures tehnoloģiju pilnveidošanu, ražošanā pakāpeniski palielinot biomasas īpatsvaru; reģionālo biomasas koģenerācijas TEC izmantošanu, vēja enerģijas iegūšanu un biogāzes izmantošanu; lielo enerģētikas aģentūru tīkla paplašināšanu; videi un klimatam draudzīgu tehnoloģiju pēc iespējas ātrāku ieviešanu;
- **energoefektivitātes pasākumu sekmēšana un sabiedrības informēšana par līdzdalības iespējām.** Jāveicina iedzīvotāju un uzņēmēju līdzdalība energoefektivitātes palielināšanā, energoefektīvu izstrādājumu patēriņš, finanšu instrumentu izmantošana, lai rosinātu komercbankas ieguldīt energoefektivitātes projektos un energopakalpojumu uzņēmumos, ilgtermiņa energoefektivitātes kampaņās, jo īpaši daudzdzīvokļu māju siltumenerģijas patēriņa samazināšanai, elektroenerģijas pārvades un sadales zudumu samazināšanai, energoefektivitātes palielināšanai ielu apgaismojuma sistēmās lielajās pilsētās, kā arī valsts programmas izveide elektriskā transporta energoefektivitātes uzlabošanai;
- **energoapgādes drošības stiprināšana, izmantojot energoresursu avotu un piegādes maršrutu diversifikāciju.** Energoapgādes drošības stiprināšanai jābūt vērstai uz: lielāku vietējo atjaunojamo enerģiju izmantošanu; elektroenerģijas tirgus liberalizāciju; decentralizētu siltuma un elektrības ražošanas un piegādes tīklu attīstību; konkurences veicināšanu siltuma un elektrības ražošanā un piegādē, vienvirziena un divvirzienu starpsavienojumu izveidi un to iekļaušanu Eiropas enerģijas tīklos, jo īpaši Ziemeļeiropā; pieprasījuma prognozējamību, kā arī labu riska vadību enerģijas piegādē; ar dabas katastrofām saistītu energoinfrastruktūras risku izvērtējumu un to seku mazināšanu;
- **inovācijas un pētniecība enerģijas jomā.** Pētniecība enerģētikas jomā Eiropā devusi lielu ieguldījumu energoefektivitātes paaugstināšanā un atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanā. Šīs tehnoloģijas Latvijas enerģijas tirgū nepieciešams ieviest pēc iespējas ātrāk un nākotnē ieņemt spēcīgas pozīcijas zaļās enerģijas inovācijās un pētniecībā. Inovācijām un pētniecībai enerģētikā jābūt vērstām uz: koģenerācijas efektivitātes palielināšanu, kā arī jauno enerģijas tehnoloģiju izmaksu samazināšanu; jaunāko esošo tehnoloģiju pārnesei uz maziem un vidējiem uzņēmumiem, kas darbojas atjaunojamo enerģijas resursu un nākotnes enerģijas tirgos; videi un klimatam draudzīgo enerģiju taupošo tehnoloģiju ieviešanu energointensīvajās nozarēs; integrēšanos ES zinātnes tīklos, kas nodarbojas ar atjaunojamo enerģijas resursu efektivitātes uzlabošanu; ieguldījumiem iespējamās nākotnes enerģijas veidos (piemēram, saules termiskās enerģijas izmantošanā ūdens sildīšanai), fotovoltisko elementu jeb saules bateriju attīstību, biogāzes izmantošanu sabiedriskajam un operatīvajam transportam, ieguldījumiem ūdeņraža un kurināmā elementos, oglekļa uztveršanā un uzglabāšanā; maza, vidēja un liela mēroga atjaunojamu enerģijas avotu tehnoloģijās un izkliegtā enerģijas ražošanā;
- **enerģiju taupošs un ilgtspējīgs transports.** Transporta politikai jābūt vērstai uz: naftai alternatīvu degvielu piegādes infrastruktūras izveidi; atjaunojamo enerģijas resursu (biodegvielas un biogāzes) izmantošanu; energoefektivitātes uzlabošanu transporta nozarē, pārorientāciju uz energoefektīvākiem pārvietošanās veidiem – velotransportu ar plašu un integrētu veloceļu tīkla izveidi, dzelzceļa un ūdens transportu; sabiedriskā un operatīvā transporta pāreju uz atjaunojamiem enerģijas resursiem.

Dabas daudzveidība un
nākotnes kapitāls

6. DABAS DAUDZVEIDĪBA UN NĀKOTNES KAPITĀLS

Tendences – bioloģiskās daudzveidības samazināšanās. Apmierinot vajadzības pēc pārtikas, tīra ūdens, koksnes, šķiedras un degvielas, cilvēce pēdējo 50 gadu laikā straujāk un daudz plašākos apmēros nekā jebkad vēsturē ir mainījusi ekosistēmas. Tas savukārt negatīvi ietekmē bioloģisko daudzveidību.

Tā jāsakata trīs līmeņos: kā sugu daudzveidība (dažādas sugas); kā ģenētiskā daudzveidība (ģēnu dažādība, ko satur augi, dzīvnieki, sēnes, mikroorganismi un kas parādās vienas sugas robežās); kā ekosistēmu daudzveidība (dažādas ekosistēmas). Planēta šobrīd piedzīvo arvien augošus bioloģiskās daudzveidības izzušanas tempus. Kopš 20. gadsimta piecdesmitajiem gadiem Eiropā strauji samazinās augsnes auglīgums, daudzas jūru ekosistēmas ir noplicinātas vai atrodas kritiskā stāvoklī. Izzušana draud 42% zīdītāju, 43% putnu, 45% tauriņu, 30% abinieku, 45% rāpuļu un 52% saldūdens zivju sugu. Vairākums nozīmīgāko jūras zivju krājumu nesasniedz bioloģiski drošu līmeni, bet apmēram 800 augu sugām Eiropā draud izzušana. Bioloģiskās daudzveidības samazināšanos izraisa zemes izmantojuma maiņa (ražošanas sistēmu intensifikācija, atteikšanās no bioloģiskai daudzveidībai nekaitīgas lauksaimniecības prakses, jaunas apbūves, ugunsgrēki u. c.), svešzemju sugu izplatīšanās un vides piesārņojums.

Izaicinājumi – ilgtspējīgi dabas pakalpojumi. Bioloģiskās daudzveidības samazināšanās dēļ Eiropa zaudē ne tikai neskartās dabas vērtību un ar to saistītās iespējas atpūsties nepārveidotās dabas ainavās. Mazāk pieejami kļūst dabas sniegtie „ekosistēmu pakalpojumi”, pie kuriem pieder ūdens, gaiss un klimata regulēšana, augsnes auglības saglabāšana, barības vielu cikls, kā arī spēja novērst dabas katastrofas. Cilvēce nespēj izdzīvot bez šīs dzīvību uzturošās sistēmas. Dabas daudzveidības samazināšanās rada arvien būtiskākus draudus cilvēku dzīves kvalitātei. Pasaulē daudzas valstis zaudē iespējas izaudzēt pārtiku, un nesensais pārtikas cenu kāpums ir tā sekas. Rūpes par bioloģisko daudzveidību ir neatņemama ilgtspējīgas attīstības sastāvdaļa, kas ietekmē valsts konkurētspēju, izaugsmi un nodarbinātību. Cilvēka izdoma un tehnika nevar aizstāt dabas radīto sistēmu, un pat tajos gadījumos, kad tas iespējams, izmaksas bieži vien ir lielākas par bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas cenu.

MĒRĶIS: būt ES līderei dabas kapitāla saglabāšanā, palielināšanā un ilgtspējīgā izmantošanā.

Iespējas – Latvijas dabas kapitāla ilgtspējīga izmantošana. Mazā apdzīvotības blīvuma dēļ Latvijā ir daudz dabas bagātību, kas citviet Eiropā jau izzudušas. Piemēram, Latvijā ir augstie purvi un mitrie meži, kas Eiropā kļuvuši par retumu un tādēļ ir īpaši aizsargājami. Cilvēce tuvojas bīstamajai robežai, kuru pārsniedzot, ekosistēmas ir grūti vai pat neiespējami atjaunot. Šajā kontekstā Latvijai pieder bagātības, kuru nav citiem. Bioloģiskā daudzveidība pasaulē ir mērāma simtiem miljardos, pat triljonus eiro, un daļa no šīs vērtības atrodas Latvijas teritorijā. Tās uzturēšana, vairošana un komercializēšana var nākotnē kļūt par svarīgu Latvijas konkurētspējas resursu un būtisku iedzīvotāju labklājības un dzīves kvalitātes daļu, jo Eiropā un citur pasaulē tā pamazām kļūst par ļoti pieprasītu retumu.

Ekosistēma ir noteiktā teritorijā sastopamo dzīvo organismu kopa, ko savstarpēji saista līdzīgas prasības pēc nedzīvās (abiotiskās) vides apstākļiem, simbioze, barošanās ķēdes u. c. attiecības.

Bioloģiskā daudzveidība – dzīvo organismu formu dažādība visās vidēs, tai skaitā sauszemes, jūras un citās ūdens ekosistēmās un ekoloģiskajos kompleksos, kuru sastāvdaļas tās ir; tā ietver daudzveidību sugas ietvaros, starp sugām un ekosistēmām.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **dabas kapitāla vērtības aprēķināšana.** Lai valsts veiksmīgi saglabātu, palielinātu un ilgtspējīgi izmantotu dabas kapitālu, nepieciešams aprēķināt tā ekonomisko vērtību un palielināt dabas resursu un pakalpojumu izmantošanas produktivitāti. Nacionālā dabas kapitāla aprēķināšanai jābūt vērstai uz: bioloģiskās daudzveidības/ekosistēmu pakalpojumu fizisko un monetāro uzskaiti, tai skaitā nākotnes ekonomiskās vērtības aprēķināšanu; bioloģiskās daudzveidības monetāro ieguvumu un zaudējumu aprēķināšanu, izmantojot telpisku novērtējumu; dabas kapitāla izmantošanas uzskaiti;
- **bioloģisko daudzveidību saglabājoša uzņēmējdarbība.** Pasaules pieredze rāda, ka tikai ar valsts pūliņiem vien pieaugošo apdraudējumu dabas kapitālam novērst nav iespējams. Papildus nepieciešams veicināt arī bioloģisko daudzveidību saglabājošas uzņēmējdarbības paplašināšanos. Uzņēmējdarbības vides attīstībai jābūt vērstai uz to, lai: radītu stimulu uzņēmējiem ilgtspējīgi izmantot publiskos un privātos dabas resursus; mazos un vidējos uzņēmumus iesaistītu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā; veicinātu bioloģiskās lauksaimniecības tirgu, kā arī tirgus dalībnieku kooperāciju; radītu infrastruktūru un kompetences centru tīklu, kas sniegtu konsultatīvu, tehnisku un finansiālu atbalstu bioloģisko daudzveidību saglabājošiem uzņēmumiem;
- **līdzdalību veicinoša bioloģiskās daudzveidības politika.** Palielinās esošie un rodas arvien jauni apdraudējumi dabas kapitālam, tostarp infrastruktūras un apbūves izplešanās, kā arī klimata izmaiņu negatīvā ietekme. Šādu apdraudējumu mazināšanai un bioloģiskās daudzveidības uzturēšanai nepieciešams mobilizēt sabiedrību ekosistēmas saglabāšanā, kas nozīmē lielāku pilsoniskās sabiedrības un, jo īpaši, vietējo kopienu līdzdalību. Bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai ir jābūt vērstai uz to, lai: sabiedrības ieguvumi no zemes lietošanas un tās izmantojuma maiņas pārsniegtu dabas kapitāla zaudējumus; samazinātu cilvēku pārmērīgu, neilgtspējīgu patēriņu ar nodokļu stimulu un patērētāju izglītošanas palīdzību; nodrošinātu sabiedriskā labuma statusu jūras piekrastēm, upju ielejām un citām nacionālas nozīmes ainavām un teritorijām; aizliegtu to apbūvi un novērstu bioloģiskās daudzveidības samazināšanos un ainaviskās vērtības degradāciju; saglabātu Baltijas jūras un tās piekrastes ekosistēmu; palielinātu to pielāgošanās spējas klimata izmaiņām un novērstu pamatkrasta eroziju;
- **ekonomiskie stimuli vides piesārņojuma samazināšanai.** Sabiedrības attīstība un iedzīvotāju patēriņa pieaugums bieži vien rada papildu vides piesārņojumu un jaunus apdraudējumus sabiedrības veselībai. Savlaicīgai šo apdraudējumu novēršanai jāpalielina piesardzības principa izmantošana gan jaunu tehnoloģiju radīšanā, gan lietošanā. Tikai tā laikus varēs apzināt un novērst iepriekš nezināmus riskus. Sociāli atbildīgas ekonomikas apstākļos tiesības gūt peļņu jāsaista ar atbildību par vides piesārņojuma sekām. Vides politikai jābūt vērstai uz: vides politikas integrēšanu citu nozaru politikās, vides izmaksu iekļaušanu preču un pakalpojumu cenās, lielāku nodokļu piemērošanu neilgtspējīgai dabas resursu izmantošanai; sistemātisku risku apzināšanu un novēršanu, nosakot vides standartus precēm un tehnoloģijām, kā arī principa “piesārņotājs maksā” plašāku izmantošanu.

Pilsētu sadarbība un
pievilcīga dzīves telpa

7. PILSĒTU SADARBĪBA UN PIEVILCĪGA DZĪVES TELPA

Tendences – augoša urbanizācija un migrācija. Pasaulē, tai skaitā arī Eiropā, novērojama arvien augoša urbanizācija. Pilsētās strauji palielinās iedzīvotāju skaits – tajās dzīvo 72% no visiem Eiropas iedzīvotājiem. Līdzīgas tendences vērojamas arī Latvijā. Pieaug ne tikai migrācija no laukiem uz pilsētām. Mēs esam liecinieki arvien pieaugošiem starppilsētu un starpvalstu migrācijas tempiem – arvien vairāk un biežāk cilvēki savas dzīves laikā maina ne tikai mājokļus, bet arī pilsētas un valstis.

Izaicinājumi – līdzsvarota teritoriju konkurētspēja. Ne visas pilsētas un teritorijas sniedz vienādu ieguldījumu ekonomikas izaugsmē, valstu konkurētspējā un iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi. Puse no Eiropas Savienības IKP tiek radīts tā saucamajā *Eiropas pentagonā*, kas ne tikai sniedz milzīgu ieguldījumu ES ekonomikas izaugsmē, bet integrē pārējo Eiropas daļu pasaules ekonomikā, sniedzot tai pieeju dažādiem globāliem (piemēram, finanšu) tirgiem.

Arī Latvijā ir izteikti monocentriska apdzīvotības, satiksmes un ekonomisko aktivitāšu struktūra ar centru Rīgā. Rīga veido 57% no Latvijas IKP un 60% no kopējā eksporta, tomēr tā ierindojas starp mazākām Eiropas pilsētām – līdzās Krakovai, Valletai, Korkai un Dženovai. Bez Rīgas ir arī citi attīstības centri, piemēram, Liepāja, Ventspils, Jelgava, Daugavpils, Rēzekne un Valmiera, kur ir lielāka ekonomisko aktivitāšu un cilvēkresursu koncentrācija. Šo pilsētu IKP ir audzis. Tomēr to īpatsvars Latvijas ekonomikā nav būtiski mainījies. Tiek prognozēts, ka, esošajām attīstības tendencēm turpinoties, Rīga dominēs Latvijas telpiskajā struktūrā un tās īpatsvars ekonomikā un apdzīvotībā pieaugs.

MĒRĶIS: veidot cilvēkiem un dabai pievilcīgu dzīves telpu, kas veicina attīstības procesus visā valsts teritorijā un stiprina Latvijas un Baltijas jūras reģiona izaugsmi.

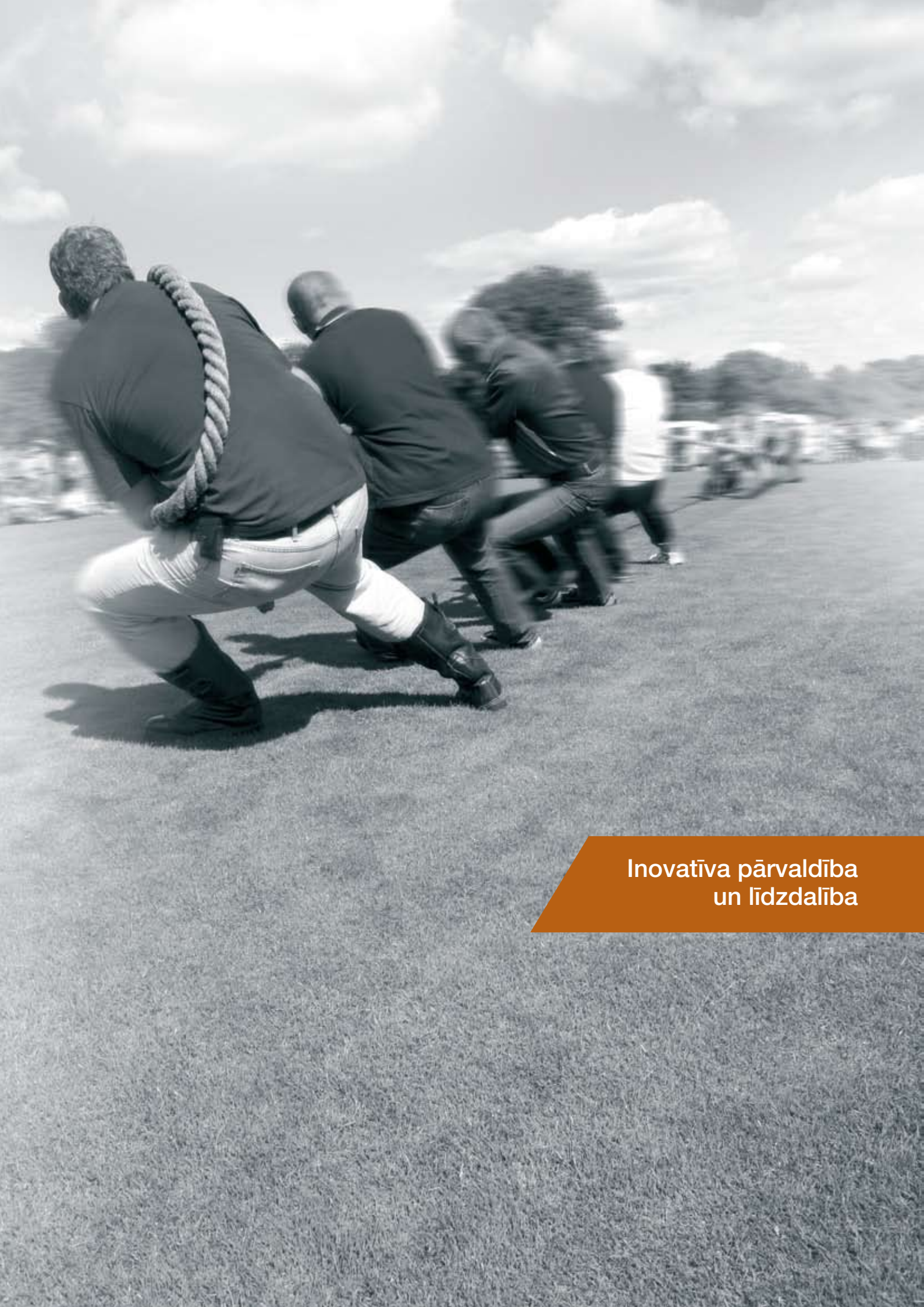
Iespējas – Baltijas jūras reģions un pilsētu tīkli. Arī nākotnē *Eiropas pentagons* saglabās pievilcību gan biznesa sakariem, gan dzīvošanai. Tomēr salīdzinoši lielais attālums un inovatīva ekonomika Baltijas jūras reģionam rada labas iespējas veidot no *pentagona* neatkarīgu telpu, kas patstāvīgi integrētos globālajā ekonomikā. Jau šobrīd izaugsmes tempi Baltijas jūras reģionā ir ievērojami lielāki nekā jebkur citur Rietumeiropā. Lai attīstītos, reģionam nepieciešama lielāka resursu kritiskā masa, kā arī pievilcīgāka telpa iedzīvotājiem, kas mazinātu viņu vēlmi doties prom. To var panākt, veidojot pilsētu sadarbības tīklus. Tam nepieciešami izvērsti reģionāli transporta tīkli, kuri spētu savienot atsevišķu pilsētu, piemēram, Helsinku, Tallinas, Viļņas, Gdaņskas, Stokholmas, Varšavas, Sanktpēterburgas, Minskas, resursus un potenciālu. Sadarbojoties tās var radīt radošo enerģiju, kas nepieciešama visa reģiona attīstībai un spējai konkurēt ar *pentagonu*. Latvijas izdevīgais ģeogrāfiskais novietojums Baltijas jūras reģionā var kļūt par svarīgu valsts attīstības priekšnoteikumu. Eiropas transporta tīkliem arvien vairāk savienojot *pentagonu* ar Rīgu un neveidojoties spēcīgām pilsētu saitēm Baltijas jūras reģionā, lielāka ekonomisko aktivitāšu koncentrācija noritēs tieši Rīgā. Savukārt izvērsti Baltijas jūras reģiona transporta tīkls un austrumu-rietumu transporta dimensija ļautu tiešās ārējās ekonomiskās attiecībās iesaistīties lielākam Latvijas pilsētu skaitam, jo īpaši uz to kaimiņvalstu tirgiem, kuru biznesa kultūra ir pazīstamāka.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **pilsētu piesaistes spēju sekmēšana.** Šīs spējas realizēšanai jāņem vērā vismaz četri aspekti: transports, piekļuves iespējas un mobilitāte; pakalpojumu un aprīkojuma pieejamība; dabiskā un fiziskā vide; kultūras nozare. Pilsētvides attīstībai jābūt vērstai uz: kompaktāku pilsētu veidošanos; sabiedriskā transporta pieejamību un tā efektivitātes un dažādu transporta līdzekļu savienojamības uzlabošanu; velosipēdu un citu videi nekaitīgu transporta līdzekļu izmantošanu un to infrastruktūras attīstību; atvērtas, pieejamas un daudzfunkcionālas publiskās telpas izveidi un pieejamību apkārtējās lauku teritorijas iedzīvotājiem;

Eiropas pentagons – teritorija, ko apvij piecas Eiropas pilsētas: Londona–Parīze–Milāna–Minhene–Hamburga. Šī teritorija aizņem tikai 20% ES teritorijas, bet tajā dzīvo 40% Eiropas Savienības iedzīvotāju. Pateicoties lielai iedzīvotāju un ekonomisko funkciju koncentrācijai, pentagons ir spējīgs sasniegt kritisko masu, lai kļūtu par pasaules nozīmes ekonomiskās aktivitātes zonu.

- **telpiskās identitātes veidošana.** Latvijas un tās pilsētu profilēšanā jāuzsver ekoloģiskā vide, pievilcīgas dzīves vides nodrošināšana tās iedzīvotājiem un viesiem, kā arī kultūras mantojums. Latvijas telpiskās identitātes veidošanā un telpas plānošanā nepieciešams ievērot šādus principus: daudzveidīgu dabas un kultūras ainavas saglabāšanu, t. i., aizliedzot apbūvi ainaviski nozīmīgās teritorijās, kultūras mantojuma aizsardzību; bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, paplašinot zaļo zonējumu pilsētās un bioloģiskajai lauksaimniecībai domātās zemes; aizsargātus gruntsūdeņu rezervuārus, kā arī sateces baseinu principa izmantošanu telpiskajā plānošanā; teritoriju tīkla plānošanas ieviešanu;
- **pilsētu sadarbības tīkli.** Latvijas telpiskā identitāte jāveido, balstoties uz pilsētu sadarbības principiem, kur pilsētas savstarpēji papildinās ar savām kompetencēm, cilvēkresursiem, infrastruktūru, institūcijām, sociāliem un ģeogrāfiskiem tīkliem. Konkurētspēja tiktu radīta kā sinerģisks produkts, izmantojot katras pilsētas konkurētspējas priekšrocības. Ar pilsētu partnerību resursu kritiskās masas savienošanā un transporta infrastruktūras nodrošināšanā reģioni var kļūt ekonomiski un sociāli ilgtspējīgi. Pilsētu politikai jābūt vērstai uz: pilsētu specializāciju, profilēšanos un sadarbību, kā arī kopīgu projektu īstenošanu; kopīgi izstrādātām, koordinētām stratēģijām kritiskās masas sasniegšanai, kas sekmētu starptautisku un lokālu izaugsmi; pilsētu sadarbības tīklu veidošanos starpreģionu, pārrobežu un Baltijas jūras reģiona līmeņos; decentralizāciju jeb lielāku vietējās varas atbildību par savas teritorijas attīstību;
- **transports un e-pakalpojumi.** Efektīviem transporta un komunikācijas sistēmas pakalpojumiem ir būtiska loma dažādu pilsētu un centru pievilcības stiprināšanā. Tie rada svarīgas saites vietu un pilsētu potenciāla realizēšanai. Ir jārada policentriska transporta un komunikāciju tehnoloģiju tīklu struktūra, kas stiprina pilsētu sadarbības tīklus un atbalsta pilsētu integrāciju reģionālos un pārrobežu transporta tīklos;
- **pilsētu un lauku partnerība.** Tā kā ārpus pilsētām atrodas dabiska un ilgtspējīga vide, kurai ir salīdzinošas priekšrocības pret citām ES valstīm, pilsētu un lauku partnerībai būtu jārisina šīs saglabāšanas, dabas pakalpojumu attīstīšanas un vides pieejamības jeb transporta infrastruktūras jautājumi.

Inovācija pārvaldība
un līdzdalība

8. INOVATĪVA PĀRVALDĪBA UN LĪDZDALĪBA

Tendence – pārstāvnieciskās demokrātijas krīze un līdzdalības formu maiņa. Būtiska ilgtspēju apdraudoša politiskās pārvaldes tendence ir pārstāvnieciskās demokrātijas institūciju popularitātes mazināšanās. Pat tā dēvētajās vecajās demokrātijās pilsoņu neuzticēšanās politiķiem un skepse pret demokrātiskajām institūcijām aug. Latvijas pilsoņu uzticība valsts pārvaldes un Latvijas pārstāvnieciskās demokrātijas institūcijām – Saeimai, Ministru kabinetam, politiskajām partijām, ministrijām un valsts iestādēm – ir kritiski zema. Diemžēl arī tradicionālās pilsoniskās sabiedrības līdzdalības formas – dalība nevalstiskajās organizācijās, vēstulju un petīciju parakstīšana, dalība streikos un demonstrācijās – nav īpaši populāras. Politologi norāda, ka, pārstāvnieciskās demokrātijas institūcijām zaudējot nozīmi, arvien būtiskākas kļūst līdzdalības demokrātijas institūcijas. Interneta komentāri, forumi, sociālo tīklu portāli un interneta dienasgrāmatas (blogi jeb emuāri) ir tikai daži piemēri jaunām publisko diskusiju formām, kurās ne vien tiek veidots sabiedriskais viedoklis par būtiskiem jautājumiem, bet arī notiek iedzīvotāju sadarbība kopēju sociālu problēmu risināšanā.

Izaicinājumi – sociālais kapitāls un sabiedriskā līdzdalība. Valsts pārvaldes darbs pēdējo desmit gadu laikā ilgtermiņa un ilgtspējīgas attīstības ziņā vērtējams kā reaģējošs. Politikas plānošanas un rīcītpolitikas ziņā valsts reaģējusi uz starptautiskām politikas iniciatīvām, šādi apliecinot pārvaldes aparāta augsto reaģēšanas kapacitāti. Sadarbībai nepieciešamās prasības tiek ieviestas ātri, tomēr plānotajām izmaiņām ir nozariski fragmentēts un deklaratīvs raksturs. Izvirzītie mērķi nekļūst par rīcītpolitiku un netiek saskaņoti ar budžetu. Ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai valstij nepieciešams saglabāt ātrumu pašreizējās politikas plānošanas procesā, paplašināt ilgtspējīgas attīstības nozarisko izpratni un dibināt sadarbības, līdzdalības tīklus ar iedzīvotājiem. Gan OECD (*Organisation for Economic Cooperation and Development*), gan Pasaules Bankas redzējumā tieši sociālā kapitāla kvalitāte lielā mērā nodrošina sabiedriskās pārvaldības efektivitāti.

Demokrātisko institūciju krīze nozīmē, ka pārvaldības loma sociālā kapitāla veidošanā netiek pilnvērtīgi realizēta un par būtiskāko izaicinājumu kļūst spēja atrast jaunus sadarbības un līdzdalības mehānismus, kas veidotu un vairotu sabiedrības sociālo kapitālu. Savukārt šīs sabiedrības iezīmes nepieciešamas, lai straujāk notiktu ekonomiskie darījumi, ideju un inovāciju rašanās un kustība, kā arī risinātos sadarbība starp dažādu disciplīnu un tautsaimniecības sektoru spēlētājiem. Eiropas Savienībā aktīvas pilsoņu līdzdalības (*active citizenship*) veicināšana tiek uzsvērtā kā viens no stratēģiskajiem mērķiem. Šajā kontekstā nākotnes izaicinājums ir veidot uz iedzīvotāju orientētu valsts pārvaldi un atrast jaunus veidus, kā iesaistīt iedzīvotājus sabiedriskajā diskusijā un lēmumu pieņemšanā, izmantojot jaunas līdzdalības formas un instrumentus.

MĒRĶIS: Latvijas pārvaldības ilgtermiņa mērķis ir kļūt par Eiropas līderi inovatīvu pārvaldības un sabiedriskās līdzdalības mehānismu ieviešanā.

Iespējas – inovatīvi pārvaldības un līdzdalības mehānismi. Tas, ka Latvija ir neliela un jauna valsts, pirmajā brīdī šķiet lielākais Latvijas pārvaldības sistēmas trūkums, taču tā var būt arī iespēja. Lielās valstīs ar senām demokrātiskām tradīcijām ieviest jauninājumus pārvaldībā ir nesalīdzināmi grūtāk. Mazai valstij ir daudz vieglāk panākt sabiedrisku vienošanos. Eksperimentu ieviešanas laiks ir īsāks un process – lētāks. Kaut arī vienlīdz būtiski ir nodrošināt politisko procesu caurspīdīgumu, lēmumu pieņemšanas pieejamību, politisko atbildību un sadarbošanos ar nevalstisko sektoru, ilgtermiņā Latvijas iespēja ir optimizēt pārvaldības kā sociālā kapitāla veidošanas instrumenta lomu, ieviešot radošus jauninājumus, kurus veiksme gadījumā pārņemtu arī citas valstis. Būtiski ir attīstīt gan uz sabiedrisko diskusiju, gan lēmumu pieņemšanas subsidiaritāti orientētus pārvaldības mehānismus. Pirmo mērķis būtu nodrošināt, lai lēmumu pieņemšanas procesā tiek uzklauti visi sabiedrībā aktuālie uzskati, otro mērķis būtu veicināt lēmumu pieņemšanu pēc iespējas tuvāk tiem, uz kuriem šie lēmumi attiecas. Ir vērts mācīties no citu valstu pieredzes un atsevišķus, citviet veiksmīgi izmantotus, līdzdalības mehānismus ieviest arī Latvijā. Tomēr, lai Latvija kļūtu par inovatīvas pārvaldības līderi Eiropā, mums jāspēj tos radīt arī pašiem. Par ikdienas praksi jākļūst sabiedriskām inovācijām ar pēc iespējas plašāka cilvēku loka iesaisti

Piemēram, t. s. māmiņu portāls Cālis (Calis.lv) ir viens no nozīmīgākajiem Latvijas publiskajiem resursiem bērnu aprūpes jautājumu risināšanā. Portālu Draugiem.lv, kurā šobrīd ir reģistrējušies gandrīz 2,5 miljoni lietotāju, noteikti var uzskatīt par valsts mēroga vidi, kurā līdztekus izklaidei nereti tiek veiktas arī politiskas iniciatīvas. Piemēram, akcija Aņņemos vai Cūkmena dienasgrāmata ir iniciatīvas, kas interaktīvā veidā ietekmē portāla lietotāju attieksmi pret savu veselību un apkārtējo vidi.

Sabiedrības sociālais kapitāls savukārt ir atkarīgs no t. s. vājajām saitēm (darba, biznesa, lietišķo attiecību), kas savieno stipro saišu tīklus (radniecības, draudzības). Vājo saišu veidošanā galvenā loma ir pārvaldības institūcijām. To uzdevums ir veidot sadarbības mehānismus un vairogt uzticību starp cilvēkiem ārpus to tiešajiem stipro saišu tīkliem.

Sabiedrības sociālais kapitāls ir starp šīs sabiedrības locekļiem pastāvošās neformālās sociālās saites un tīklojumi. Sociālo kapitālu raksturo ne tikai sociālo saišu un tīklojumu esamība vai neesamība, bet arī savstarpējās uzticības līmenis, sadarbības kvalitāte un abpusējība.

Inovācijas pārvaldībā. Idejas par sabiedriskām inovācijām visbiežāk rodas valsts pārvaldes darbiniekiem, kuri strādā tiešā saskarsmē ar klientiem. Tomēr pasaulē ir daudz piemēru, kur, pateicoties inovācijām draudzīgai videi, radošus jaunievedumus valsts pārvaldes darbā ir ieviesuši politiķi, nevalstiskās organizācijas, zinātnieki vai pašvaldības. Piemēram, Kolumbijas galvaspilsētas Bogotas bijušais mērs Anatans Mokuss (Anatanas Mockus), lai veicinātu savstarpējās saskarsmes kultūru sabiedriskās vietās, Bogotas iedzīvotājiem izdalīja 2000 kartīšu, uz kurām bija uzzīmēti augšup un lejup pavērsti īkšķi. Iedzīvotāji varēja izmantot šīs kartītes, lai sabiedriskās vietās viens otram signalizētu par savu attieksmi pret otra rīcību. Ja kāds sabiedriskā vietā uzvedās nepieklājīgi, pārējie viņam rādīja kartīti ar lejup pavērsto īkšķi. Ja kāds izdarīja kaut ko labu, citi viņam izteica atzinību, rādot kartīti ar augšup pavērsto īkšķi. Kartītes kļuva ļoti populāras un tika aktīvi izmantotas. Savukārt, lai uzlabotu braukšanas kultūru, A. Mokuss nolīga 200 mīmus, kuri ielu krustojumos parādēja agresīvus braucējus un gājējus, pierādot, ka Kolumbijas iedzīvotāji no sabiedriskā izsmiekla baidās vairāk nekā no naudassodiem.

jaunu ideju radīšanā, ar tam labvēlīgu vidi un infrastruktūru, kas ļautu šīs idejas īstenot dzīvē. Tas savukārt nav iespējams savstarpēji norobežotās kopās un mazās grupās sadalītā un hierarhiski orientētā sabiedrībā.

Rīcības virzieni un prioritātes:

- **starpnozariska pieeja un nozaru institūciju sadarbība.** Lai lēmumu pieņemšanu pēc iespējas pietuvinātu tiem, uz kuriem šie lēmumi attiecas, starpnozarisks skatījums ne tikai padara politikas veidošanas procesu pieejamāku plašākam interesentu lokam, bet arī sekmē jaunu un radošu risinājumu rašanu;
- **tiesu sistēmas efektivitāte.** Skaidru, konsekventu un vienlīdzīgu spēles noteikumu trūkums nopietni apdraud sociālā kapitāla veidošanos un efektivitāti. Valsts līmenī šādu spēles noteikumu garantis ir tiesu sistēma. Tāpēc tiesu sistēmas efektivitātei ir jābūt Latvijas ilgtspējīgas attīstības prioritātei. Šīs sistēmas aktuālākās problēmas ir vājas tiesu varas institucionālās neatkarības garantijas, precīzu kritēriju trūkums tiesnešu norīkošanā, ilgstošie tiesu procesi un nesavlaicīgā lietu izskatīšana;
- **sadarbība ar nevalstisko sektoru.** Ir jāstiprina sadarbība ar nevalstisko sektoru tā, lai nevalstiskās organizācijas kļūtu par reālu instrumentu, ar kura palīdzību dažādu sociālo grupu kompetences un idejas tiktu novadītas līdz lēmumu pieņēmējiem un politikas veidotājiem. Lai nevalstiskais sektors spētu dot konstruktīvu ieguldījumu politikas veidošanā, lēmumu pieņemšanas process Ministru kabinetā, Ministru kabineta komitejās un Saeimā ir jāpadara maksimāli pārredzams, laikus publiskojot darba kārtības, padarot pieejamas sēžu stenogrammas un izvairoties no lēmumu pieņemšanas steigā;
- **inovatīvu pārvaldes risinājumu radīšana un ieviešana kā ikdienas prakse.** Lielākā daļa sabiedrisko inovāciju ideju rodas nevis pārvaldības augstākā līmeņa vadītājiem, bet cilvēkiem, kuri strādā valsts pārvaldes institūcijās tiešā saskarsmē ar klientiem, vidēja līmeņa vadītāju posteņos, kā arī cilvēkiem, kuri tikai izmanto valsts pārvaldes pakalpojumus. Būtiski ir ieviest pārvaldības prakses, lai, šīm idejām rodoties, tās tiktu sadzirdētas un tām būtu iespēja īstenoties dzīvē;
- **e-pārvaldes infrastruktūras uzlabošana.** Tā kā daudzas no pārvaldības inovācijām rodas, pateicoties iespējām, ko dod jaunas informācijas tehnoloģijas, būtiski ir uzlabot e-pārvaldes infrastruktūru. Informācijas tehnoloģijas var kalpot par būtisku pārvaldības modernizācijas mehānismu tikai tad, ja, to ieviešot, tiek vienlaikus pārskatītas un reformētas līdzšinējās pārvaldības institūcijas un to darbība;
- **lēmumu pieņemšanas procesa pieejamības, caurredzamības un politiskās atbildības veicināšana.** Jāseko līdzi citās pasaules valstīs jau ieviestām pārvaldības inovācijām, tās jātestē Latvijas situācijā un pozitīvu rezultātu gadījumā jāievieš arī Latvijas pārvaldībā. Dažas no citās valstīs ieviestajām sabiedrisko diskusiju inovācijām, ko varētu izmantot un attīstīt tālāk Latvijā, ir *pilsoņu paneļi* un e-diskusijas. Savukārt kā lēmumu pieņemšanas inovatīvie mehānismi – e-referendumi, vaučeru sistēmas un funkcionālais federālisms.

PĒCVĀRDS

Latvija 2030 tapa plašās dažāda līmeņa diskusijās dažādās Latvijas vietās, kā arī internetā u. c. medijos, taču ne kabinetos vai šaurā ekspertu lokā. Tādēļ, lai arī pasūtījumu šā dokumenta izstrādāšanai veica valsts pārvalde, stratēģijas īpašnieks ir visa Latvijas sabiedrība. *Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas līdz 2030. gadam* uzdevums ir fokusēti apkopot līdz šim formulēto un koncentrēt sabiedrības uzmanību uz vienotu mērķi. Ilgtermiņa redzējums ir atvērts un domu apmaiņa labāko risinājumu formulēšanai turpināsies līdz pat stratēģijas pieņemšanai Saeimā.

